

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Lapsi asianomistajana ja rikosprosessin kesto

OTMU3019 Rikosprosessi ja yhdenvertaisuus
Tutkielma

Laatija:
Elsa Warinowski

Toukokuu 2021

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielma

Oppiaine: Prosessioikeus

Tekijä: Elsa Warinowski

Otsikko: Lapsi asianomistajana ja rikosprosessin kesto

Ohjaaja: Johanna Niemi

Sivumäärä: X + 60

Päivämäärä: 11.5.2021

Tutkielmassa käsitellään rikosprosessin keston liittyvää sääntelyä pahoinpitelyrikosten lapsiasianomistajien kannalta. Lisäksi analysoidaan empiirisen tapaustutkimuksen keinoin rikosprosessin kestoja ja sitä selittäviä tekijöitä esimerkkitapauksissa. Lapsiin kohdistuneiden rikosten pitkät käsittelyajat ovat tunnustettu ongelma. Lainsäädäntö asettaa rikoksista epäillyn lapsen rikosprosessin joutuisuuden kannalta etusijalle verrattuna lapseen, joka on joutunut rikoksen uhriksi.

Tutkielman tutkimuskysymykset ovat (1) miten lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kesto säännellään, (2) miksi lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyä ei ole säädetty kiireelliseksi, (3) kuinka kauan rikosprosessi on kestänyt esimerkkitapauksissa ja (4) millaisia kestoja selittäviä tekijöitä esimerkkitapauksissa esiintyy. Aineistona hyödynnetään voimassa olevaa sääntelyä, aiempaa lakialoitetta sekä esimerkkitapauksia. Esimerkkitapausaineisto koostuu kymmenestä oikeustapauksesta, joissa on kyse lapseen kohdistuneesta pahoinpitelystä. Analyysimenetelminä käytetään lainoppia, deskriptiivistä analyysia, kvantifiointia ja sisällönanalyysi (teemoittelu).

Päätulokset tutkimuskysymyksittäin ovat: Rikosprosessin kestosta ei ole olemassa omaa sääntelyä lapsiasianomistajien tarpeisiin (1). Aiemmassa lakiehdotuksessa oli ongelmia, mutta peruste lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn säätämiseksi kiireelliseksi on olemassa (2). Rikosprosessin kestoissa oli runsaasti vaihtelua esimerkkitapauksissa (3). Tapauksista tunnistetut kestoja selittävät tekijät eivät selitä esimerkkitapausten käsittelyn venymistä (4).

Nykyistä sääntelyä voidaan kritisoida siitä, ettei siinä huomioida riittävästi lapsen etua eikä kansainvälisten veloitteiden vaatimuksia. Tutkielman johtopäätöksenä on, että lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittely tulisi säätää kiireelliseksi. Tutkielman lopuksi esitetään esimerkit siitä, miten sääntely konkreettisesti voitaisiin järjestää. Pelkkä sääntelyn uudistaminen ei yksin riitä, vaan lisäksi tarvitaan viranomaisten resurssien tehokasta käyttöä ja ennaltaehkäiseviä toimia ennen rikosprosessin käynnistymistä.

Avainsanat: rikosprosessi, väkivaltarikokset, pahoinpitely, kiireellisyys, asianomistajat, lapset, lapsen etu

SISÄLLYS

Sisälllys	III
Lähteet	V
Lyhenteet	X
1 Johdanto	1
1.1 Lapsi asianomistajana ja lapsen edun ulottuvuus rikosprosessissa	1
1.2 Rikosprosessin keston merkitys lapsiasianomistajille.....	5
1.3 Tutkielman rajaukset ja käytetyt käsitteet.....	7
1.4 Lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyn keston aiempi tarkastelu	9
2 Tutkimuskysymykset, aineistot, menetelmät ja luotettavuus	12
2.1 Tutkimuskysymykset.....	12
2.2 Käytettävät aineistot.....	14
2.3 Käytettävät analyysimenetelmät	19
2.4 Tutkielman eettisyys ja luotettavuus.....	21
3 Lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kestoä koskeva sääntely	24
3.1 Kansainväliset velvoitteet.....	24
3.2 Esitutkintaa koskevat säädökset ja ohjeistukset	28
3.3 Syyteharkintaa koskevat säädökset ja ohjeistukset	30
3.4 Oikeudenkäyntiä koskevat säädökset	33
4 Lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn säätäminen kiireelliseksi	34
4.1 Perusteet lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn säätämiseksi kiireelliseksi.....	34
4.2 Lakialoite lapsiin kohdistuneiden rikosten kiireellisestä käsittelystä	38
4.3 Lakialoitteessa havaitut ongelmat	41
5 Rikosprosessin kesto esimerkitapauksissa	43

5.1	<i>Rikosprosessin kokonaiskesto ja keston jakautuminen vaiheittain</i>	44
5.2	<i>Kestoa selittävät tekijät esimerkkitapauksissa.....</i>	48
6	Johtopäätökset ja pohdinta.....	52
6.1	<i>Päätulokset tutkimuskysymyksittäin</i>	52
6.2	<i>Johtopäätökset tutkimustuloksista</i>	54
6.3	<i>Tutkielman rajoitteet ja tarve jatkotutkimukselle</i>	57
6.4	<i>Lopuksi.....</i>	59

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aaltio, Iiris – Puusa, Anu. Mitä laadullisen tutkimuksen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon? s. 177–188 teoksessa Puusa, Anu – Juuti, Pauli (toim.). Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus 2020.
- Aaltonen, Mikko – Pajuniemi, Ari. Rikosprosessin kestosta tarvitaan tutkimustietoa. Haaste 2/2019.
- Alasuutari, Pertti. Laadullinen tutkimus 2.0 4. uudistettu painos. Vastapaino 2011.
- Ellonen, Noora – Rantaeskola, Satu (toim.). Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulu 2016.
- Ervo, Laura. Suomalaisen prosessin kompastuskivet Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä s. 11–29 teoksessa Männistö, Jarkko – Viljanen, Pekka. Prosessioikeudellisia erityiskysymyksiä: juhla-julkaisu Antti Jokela 26.1.2005. Turun yliopisto 2004.
- Fagerlund, Monica – Peltola, Marja – Kääriäinen, Juha – Ellonen, Noora – Sariola, Heikki. Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013: lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Poliisiammattikorkeakoulu 2014.
- Fagerlund, Monica – Toivonen, Virve-Maria. Rikosprosessin kesto lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:3. Valtioneuvoston kanslia 2021.
- Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko. Esitutkinta ja pakkokeinot 6. uudistettu painos. Talentum 2020.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna. Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa s. 17–52 teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa (toim.). Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus 2013.
- Hakalehto, Suvianna. Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent 2018 (Hakalehto 2018a).
- Hakalehto, Suvianna – Toivonen, Virve. Lapsen oikeudet perheessä. Kauppakamari 2021.
- Hirvelä, Päivi. Lapsi rikosprosessissa: erityisesti inestien todistamisen ongelmat. Werner Söderström lakitieto Oy 1997.
- Hirvonen, Ari. Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsingin yliopisto 2011.
- Humppi, Sanna-Mari – Ellonen, Noora. Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö: tapausten tunnistaminen, rikosprosessi ja viranomaisten yhteistyö. Poliisiammattikorkeakoulu 2010.
- Husa, Jaakko. Oikeusasiamies käsittelyn joutuisuuden valvojana. Lakimies 3/2002.

- Jokela, Antti. Rikosprosessi 4. uudistettu painos. Talentum 2008.
- Kiili, Johanna – Moilanen, Johanna. Lapset kansainvälisissä lastensuojelututkimuksissa – tutkimuseettinen näkökulma s. 33–57 teoksessa Rutanen, Niina – Vehkalahti, Kaisa (toim.). Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen: lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II. Nuorisotutkimusverkosto 2018.
- Laine, Markus – Bamberg, Jarkko – Jokinen, Pekka. Tapaustutkimuksen taito. Gaudeamus 2007.
- Linnanmäki, Kirsikka. Havainnointitutkimus tuomioistuimessa s. 217–232 teoksessa Nieminen, Kati – Lähteenmäki, Noora (toim.). Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2021.
- Majamaa, Karoliina – Sarasoja, Laura – Rantala, Kati. Velkoomustuomiosta korkokattouudistusta arvioivaksi aineistoksi s. 259–284 teoksessa Nieminen, Kati – Lähteenmäki, Noora (toim.). Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2021.
- Muurman, Tero – Kaartinen, Klaus. Nuoret rikosentekijät esitutkinnassa. Haaste 2014/4.
- Määttä, Pekka. Rikosasian joutuisa käsittely: perusoikeus ja tuomarin velvollisuus. Lakimiesliiton kustannus 2013.
- Nieminen, Kati – Lähteenmäki, Noora. Johdatus oikeuden empiiriseen tutkimiseen s. 11–33 teoksessa Nieminen, Kati – Lähteenmäki, Noora (toim.). Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2021.
- Oikeusministeriön julkaisuja 2020:6. Rikosketjun LEAN-hanke: selvityshenkilön raportti.
- Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 44/2018. Uhri rikosprosessissa – ehdotus hyvistä menettelytavoista uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi.
- Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12. Nuorisorikostyöryhmän mietintö.
- Piaget, Jean. The Child's Conception of Time. Routledge & Kegan Paul 1969.
- Poliisihallituksen ohje POL-2019-34669. Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa.
- Rantaeskola, Satu – Halme, Kimmo – Kortessalmi, Leo – Lönnroth, Kaarle – Parviainen, Johanna – Saukonniemi, Teemu – Springare, Sanna. Esitutkintalaki – kommentaari. Poliisiammattikorkeakoulu 2014.
- Robinson, J.A. The Right of Child Victims of Armed Conflict to Reintegration and Recovery. Potchefstroom electronic law journal 15, no. 1 2012.
- Silvennoinen, Elisa. Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa. Itä-Suomen yliopisto 2020.
- Sisäasiainministeriön poliisiosaston ohje SMDno/2009/1919. Tietojen kirjaaminen poliisiasian tietojärjestelmään (PATJA).

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:7. Älä lyö lasta! Kansallinen lapsiin kohdistuvan kuritusväkivallan vähentämisen toimintaohjelma 2010–2015.

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:27. Väkivallaton lapsuus: toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025.

Spolander, Mia Mari. Menettelyn joutuisuus oikeudenmukaisen rikosoikeudenkäynnin osatekijänä: erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön valossa. Suomalainen lakimiesyhdistys 2007.

Taskinen, Sirpa. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen: asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Stakes 2004.

Tolonen, Hannele. Lapsi, perhe ja tuomioistuin: lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostaanotto-oikeudenkäynneissä. Suomalainen lakimiesyhdistys 2015.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi 2018.

Turunen, Santtu. Täytyykö prosessioikeudellisessa väitöskirjassa hyödyntää empiiristä menetelmää? s. 67–76 teoksessa Lindfors, Heidi (toim.). Empiirinen tutkimus oikeustieteessä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 64. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2004.

Virolainen, Jyrki. Prosessin pitkittymisen syistä, seurauksista ja ehkäisykeinoista. Defensor Legis 4/2006.

Virallislähteet

HE 271/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 225/2009 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain, vankeuslain 4 ja 20 luvun sekä tutkintavankeuslain 2 luvun 5 §:n muuttamisesta.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 46/2014 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

PeVM 1/2010 vp. Hallituksen toimenpidekertomus vuodelta 2008.

Internetlähteet

- Barnahus Quality Standards. Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence. (<https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/02/PROMISE-Barnahus-Quality-Standards.pdf>) viitattu 24.3.2021.
- European Court of Human Rights. Statistics by State: Violations by Article and by State 1959–2019. (https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2019_ENG.pdf) viitattu 7.5.2021.
- European Union Agency for Fundamental Rights. Child-friendly justice – Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU member States 2007. (https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly-justice-children-s-perspective_en.pdf) viitattu 20.4.2021.
- Hakalehto, Suvianna. Lausunto lapsiasiavaltuutetun kertomuksesta eduskunnalle 2018 K 5/2018 vp. (<https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2018-AK-176172.pdf>) viitattu 22.4.2021 (Hakalehto 2018b).
- Lapsiasiavaltuutetun lausunto Euroopan neuvoston lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan koskevan yleissopimuksen täytäntöönpanoa valvovan Lanzarote-komitean kyselyyn 2014. (<https://lapsiasia.fi/-/lapsiasiavaltuutetun-lausunto-euroopan-neuvoston-lasten-suojelemista-seksuaalista-riistoa-ja-seksuaalista-hyvakikayttoa-vastaan-koskevan-yleissopimuksen-taytantonpanoa-valvovan-lanzarote-komitean-kyselyyn->) viitattu 22.2.2021.
- Lastensuojelun Keskusliiton lausunto yhteenvedosta esitettävistä toimenpiteistä Istanbulin sopimuksen toimeenpanemiseksi 2017. (https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/LSKL-lausunto_Istanbulin-sopimuksen-toimeenpano-ohjelma-003.pdf) viitattu 22.2.2021.
- Lastensuojelun Keskusliiton, Mannerheimin Lastensuojeluliiton, Väestöliiton, Pelastakaa Lapset Ry:n, Suomen Vanhempainliiton sekä Ensi- ja turvakotien liiton kannanotto. Suomeen tarvitaan suunnitelma lapsiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan torjuntaan 2019. (<https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/Kannanotto-Lanzaroten-sopimus.pdf>) viitattu 25.2.2021.
- Saaranen-Kauppinen, Anita – Puusniekka, Anna. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto 2006. (<https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>) viitattu 23.3.2021.
- Suomen virallinen tilasto: Rikos- ja pakkokeinotilasto Rikosten uhrin ja syylliseksi epäillyn. Rikosten asianomistajat sukupuolen, iän ja maakunnan mukaan 2006–2019. (http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_oik_rpk_uhri/statfin_rpk_pxt_12ie.px/table/tableViewLayout1/) viitattu 10.1.2021.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisu: Päätösten tueksi 3/2020. Lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten tutkintaa nopeutettava. (https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139382/URN_ISBN_978-952-343-477-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y) viitattu 8.2.2021.

THL:n seminaari 2.12.2019. Miten lyhentää lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten tutkinta- ja oikeusprosessin kestoja? Lapsen ja nuoren näkökulma. (https://www.youtube.com/watch?v=NzT-5Krgvxo&list=PLVpf-zFDc4BUCwauVQiDuz_9V0ie9FfNJz&index=3) viitattu 19.4.2021.

Tietosuojavaltuutetun toimisto. Tietosuoja: pseudonymisoidut ja anonymisoidut tiedot. (<https://tietosuoja.fi/pseudonymisointi-anonymisointi>) viitattu 6.4.2021.

VKS:2016:4. Valtakunnansyyttäjän ohje: Syyttäjän tehtävien kiireellisyys ja etusijajärjestys. (<https://syyttajalaitos.fi/vks-2016-4-syyttajan-tehtavien-kiireellisyys-ja-etusijajarjestys>) viitattu 28.1.2021.

Lainvalvontaratkaisut

EOAK 1411/4/15. Lasta koskevan esitutinnan viivästyminen.

EOAK 3462/2019. Lapsia koskevat esitutinnat toimitettava viipymättä.

EOAK 5625/2020. Lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kestoja koskeva sääntely.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapaukset

Nuutinen v. Suomi 27.6.2000 (Application no. 32842/96).

F ja M v. Suomi 17.7.2007 (Application no. 22508/02).

LYHENTEET

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 63/1999)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	Esitutkintalaki (805/2011)
EU	Euroopan unioni
EOAK	Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
LA	Lakialoite
PeVM	Perustusvaliokunnan mietintö
PL	Perustuslaki (731/1999)
RL	Rikoslaki (39/1889)
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

1 JOHDANTO

Nykyinen lainsäädäntö asettaa rikoksesta epäillyn lapsen rikosprosessin joutuisuuden kannalta etusijalle verrattuna lapseen, joka on joutunut rikoksen uhriksi. Kun alaikäisen epäillään syyllistyneen rikokseen¹, rikosprosessin aloittava esitutkinta on suoritettava kiireellisesti. Kun epäilty rikos on puolestaan kohdistunut lapseen, vastaavaa lakiin kirjattua vaatimusta tutkinnan kiireellisestä suorittamisesta ei ole. Tämä on ollut lainsäätäjän tietoinen valinta², mikä vaikuttaa yleisen oikeustajun perusteella vaikeasti ymmärrettävältä. Tämän tutkielman tarkoituksena on *tarkastella rikosprosessin kestoja ja siihen liittyvää sääntelyä nimenomaan pahoinpitelyrikosten lapsiasianomistajien kannalta*. Tarkemmin tutkielman aiheen rajausta käsitellään alaluvussa 1.3. Tutkielman lopuksi esitetään de lege ferenda -tutkimuksen hengessä esimerkit siitä, miten lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittely voitaisiin säätää kiireelliseksi. Seuraavaksi tarkastellaan lapsia rikoksen asianomistajana sekä rikosprosessien keston pitkittymisestä syntyviä haittoja.

1.1 Lapsi asianomistajana ja lapsen edun ulottuvuus rikosprosessissa

Rikoksen uhrina lapsesta tulee rikosprosessissa asianomistaja hänen iästään riippumatta. Koska lapsi on alaikäisenä vajaavaltainen ja aikuista haavoittuvammassa asemassa, viranomaisten toiminnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota lapsen asemaan. Lapsen oikeudet voidaankin nähdä pikemminkin aikuisten velvollisuutena³: lapsella on oikeus turvalliseen lapsuuteen, joten on aikuisten tehtävä taata sen toteutuminen.

Lasten erityisasema on huomioitu myös oikeusperiaatteiden tasolla. Lapsen etu on keskeinen oikeusperiaate tilanteissa, joissa on osallisina lapsia⁴. Vaikka lapsen etu ja siihen liittyä harkinta liitetään monesti perheoikeudellisiin kysymyksiin, lapsen etua

¹ Koska alle 15-vuotiaat eivät ole rikosoikeudellisessa vastuussa, tällä viitataan 15–17-vuotiaisiin rikoksesta epäiltyihin.

² Ks. HE 222/2010 vp, s. 43 ja Oikeusministeriön työryhmämietintö 2004:12, s. 55–63. Aihetta tarkastellaan tarkemmin myös tämän tutkielman luvussa 4.

³ Hakalehto – Toivonen 2021, s. 328.

⁴ Hakalehto 2018a, s. 96.

tulisi tarkastella ensisijaisena menettelysääntönä kaikissa lapsiin liittyvissä asioissa⁵. Näin ollen myös lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyssä tulisi huomioda vaatimus lapsen edun ensisijaisuudesta.⁶ Lapsen etua joudutaan oikeusperiaatteena soveltamaan rinnakkain muiden rikosprosessin kannalta merkityksellisten prosessiperiaatteiden kanssa. Tällaisia periaatteita ovat muun muassa välittömyysperiaate, kontradiktoriaalinen periaate ja julkisuusperiaate⁷.

Rikosasian asianomistajana lapselle kuuluu hänen iästään riippumatta asianomistajan oikeudet⁸. Vajaavaltaisuudesta seuraa kuitenkin rajoituksia muun muassa puhevallan käyttämiseen⁹. Lapsen ollessa asianomistajana tulee siis huomioida sekä asianomistajan että lapsen etu¹⁰. Näiden etujen rinnakkaisuutta ei tule unohtaa, sillä se voi johtaa lapsen erityisaseman huomiotta jättämiseen¹¹. Koska etuja tulee käsitellä rinnakkain, se voi johtaa ristiriitatilanteisiin: lapsen etu ja asianomistajan etu voivat olla vastakkain esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsen kertomusta käytetään hänen läheistään vastaan lapsen tietämättä.

Lapsi voi olla asianomistajana monenlaisissa rikoksissa. Suurin osa lapsiin kohdistuneista rikoksista on kuitenkin luettavissa henkeen ja terveyteen kohdistuviin rikoksiin¹². Näin on ollut vuodesta 2011 lähtien kuvion 1 mukaisesti.

⁵ Hakalehto-Wainio 2013, s. 33.

⁶ Vaatimus lapsen edun ensisijaisuudesta voidaan johtaa muun muassa lapsen oikeuksien yleissopimuksesta. Aihetta tarkastellaan lisää luvuissa 3.1 ja 4.1.

⁷ Prosessiperiaatteista tarkemmin esim. Jokela 2008, s. 9–25.

⁸ Ks. Silvennoinen 2020, s. 264.

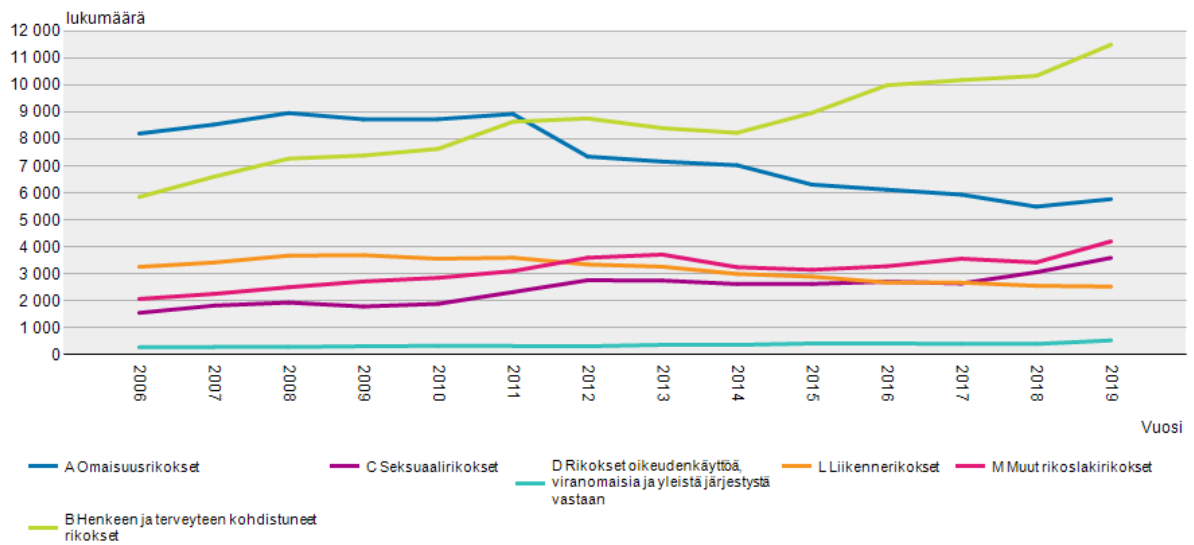
⁹ Alaikäisen puhevallan käyttämisestä asianomistajana rikosasiassa säädetään oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 12 luvun 1 §:ssä (444/1999).

¹⁰ Asianomistajan edulla viitataan muun muassa oikeusturvan täysimääräiseen toteutumiseen ja tosiasialliseen mahdollisuuteen päästä laissa taattuihin oikeuksiin. Lapsen edulle ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää, vaan etu tulee arvioida tilannekohtaisesti. Ks. esim. Silvennoinen 2020, s. 283.

¹¹ Silvennoinen 2020, s. 287.

¹² Näiden rikosten tunnusmerkistöt löytyvät rikoslain 21 luvusta. Tähän ryhmään kuuluvat muun muassa tappo, pahoinpitely, vammantuottamus ja heitteillepano.

Alaikäisten asianomistajien lukumäärä rikostyypeittäin vuosina 2006-2019

Lähde: Rikos- ja pakkokeinoilasto, Tilastokeskus

Kuvio 1. Alaikäisten asianomistajien lukumäärä rikostyypeittäin 2006–2019

Henkeen ja terveyteen kohdistuviin rikoksiin sisältyy moitittavuusarvoltaan eriasteisia tekoja. Vakavimmillaan kyse on teosta, joiden seurauksena lapsi on menehtynyt. Useimmiten kyse on kuitenkin lievemmistä rikoksista. Tekoja yhdistää se, että lasten kokema väkivalta on omiaan vahingoittamaan heidän hyvinvointiaan. Tästä huolimatta lapsiin kohdistunut väkivalta ei ole aina ollut Suomessa rangaistavaa¹³, vaan fyysinen kuritus on aiemmin nähty jopa tarpeellisena kasvatusmenetelmänä¹⁴. Lainsäädännön ja asenteiden muuttuminen onkin johtanut lapsiin kohdistuvan väkivallan vähenemiseen edellisten vuosikymmenten aikana¹⁵. Vaikka lapsiin kohdistuva väkivalta tunnistetaan nykyään yhä paremmin, on se edelleen pääasiassa kotona tapahtuvaa piiloriikollisuutta.¹⁶ Koska koti on lapsen tärkein kasvuympäristö, *tutkielmassa keskitytään erityisesti perheen sisällä tapahtuneisiin lasten pahoinpitelyihin, jossa tekijänä on lapsen vanhempi tai vanhemmat.*

¹³ Vanhempien oikeus käyttää fyysisiä kuritusmuotoja poistettiin rikoslaista 1979. Fyysinen kuritus kiellettiin erikseen vasta vuoden 1984 voimaan tulleessa laissa lapsen hullosta ja tapaamisoikeudesta.

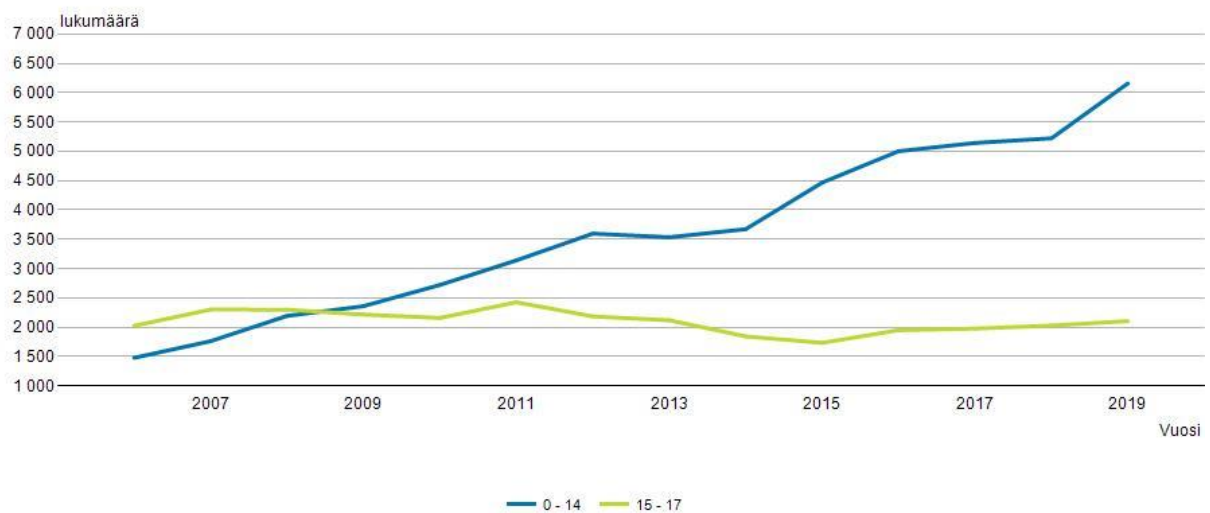
¹⁴ Taskinen 2004, s. 89.

¹⁵ Lapsiuhritutkimusten perusteella erityisesti lapsiin kohdistunut lievä väkivalta on vähentynyt. Ks. Fagerlund – Peltola – Kääriäinen – Ellonen – Sariola 2014, s. 48 ja s. 55.

¹⁶ Lapsiin kohdistunut väkivalta tulee viranomaisten tietoon sitä herkemmin, mitä vakavammasta väkivallasta on kyse. Ks. Humppi – Ellonen 2010, s. 17.

Vaikka kokonaisuutena tarkastellen lapset kokevat aiempia vuosikymmeniä vähemmän väkivaltaa¹⁷, joutuvat yhä useat lapset kokemaan väkivaltaa tai jopa elämään sen keskellä. Niiltä osin, kun lapsiin kohdistunut väkivalta on tullut viranomaisten tietoon, alle 15-vuotiaiden pahoinpitelyn asianomistajien lukumäärä on kuvion 2 osoittamalla tavalla kasvanut selkeästi viime vuosina: kun vuonna 2006 alle 15-vuotiaita pahoinpitelyrikoksen asianomistajia oli alle 1500, vuonna 2019 määrä oli jo yli 6000. Vastaavaa kasvua ei ole näkynyt 15–17-vuotiaiden asianomistajien määrässä. Lapsiasianomistajien lukumäärän kasvaminen perustelee aiheen käsittelyn tärkeyttä.

Lapsiasianomistajien lukumäärä pahoinpitelyrikoksissa (RL 21:5)

Lähde: Rikos- ja pakkokeinotilasto, Tilastokeskus

Kuvio 2. Lapsiasianomistajien lukumäärä pahoinpitelyrikoksissa 2006–2019

Osaltaan ilmoitusmääriä nostaa vuonna 2010 voimaan tullut lastensuojelulain (417/2207) muutos. Muutoksella laajennettiin lastensuojelulain 25 § (88/2010)) mukaista ilmoitusvelvollisuutta epäilyistä lapseen kohdistuneesta väkivallasta. Velvollisuus ilmoittamiseen laajennettiin kattamaan muun muassa koulujen ja päiväkotien henkilöstö, kun ennen tätä ilmoitusvelvollisuus salassapitosäännösten estämättä oli ainoastaan lastensuojeluviranomaisilla.¹⁸

¹⁷ Fagerlund – Peltola – Kääriäinen – Ellonen – Sariola 2014, s. 49.

¹⁸ Ks. HE 225/2009 vp, s 26.

Suomessa on siis vuosittain pelkästään pahoinpitelyrikosten osalta käynnissä tuhansia rikosprosesseja, joissa asianomistaja on lapsi. Asian käsittelyyn liittyvä sääntely koskettaa näiden lapsiasianomistajien ja heidän perheidensä lisäksi myös rikosprosessin parissa työskenteleviä toimijoita, kuten poliiseja, syyttäjiä ja tuomareita. Rikosprosessin sisällön lisäksi sen kestolla on merkitystä erityisesti asianosaisille. Seuraavassa luvussa käsitelläänkin rikosprosessin keston merkitystä erityisesti lapsiasianomistajien kannalta.

1.2 Rikosprosessin keston merkitys lapsiasianomistajille

Suomessa oikeudenkäynnit ja sitä kautta rikosprosessit kokonaisuutena kestävät usein pitkään¹⁹. Tämä on nähtävissä selkeästi myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) Suomea koskevista ratkaisuksista, joissa on ollut kyse oikeudenkäynnin kestosta. Vuosien 1959–2019 aikana EIT on käsitellyt yhteensä 67 tapausta, joissa on epäilty oikeudenkäynnin kestäneen Suomessa kohtuuttoman kauan²⁰. Tämä on lähes puolet kaikista niistä Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 63/1999) epäillyistä rikkomuksista, jotka ovat olleet Suomen osalta EIT:n käsittelyssä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa on käsitelty suomalaista tapausta, jossa lapsen kohdistuneen rikoksen käsittelyn todettiin kestäneen kohtuuttoman kauan rikoksen Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa²¹. Tapauksessa F ja M v. Suomi (17.7.2007) oli kyse rikosprosessin venymisestä tapauksessa, jossa isän epäiltiin hyväksikäyttäneen seksuaalisesti omaa lastaan. EIT katsoi tapauksessa lapsen olevan todistajaan verrattavassa asemassa, eikä prosessin pitkittymisen vaikutuksia lapsen etuun näin ollen otettu huomioon²². EIT on toisessa suomalaisessa tapauksessa ottanut kantaa lapsen etuun pitkittyneen oikeusprosessin osallisena. Tapauksessa Nuutinen v. Suomi (27.6.2000) oli kyse lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Tapauksessa Suomen todettiin rikkoneen Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa

¹⁹ Rikosasioiden käsittelyssä prosessin hitaus havaittiin keskeisimmäksi ongelmaksi Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2003 tekemässä selvityksessä. Ks. Spolander 2007, s. 311.

²⁰ European Court of Human Rights: Violations by Article and by State 1959–2019.

²¹ Artikla pitää sisällään vaatimuksen oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä ja tarkemmin ottaen se edellyttää oikeudenkäynnin toimittamista kohtuullisessa ajassa.

²² F ja M v. Suomi, kohta 57.

prosessin keston osalta. Vaikka lapsi itse ei osallistunut pitkittyneeseen prosessiin, sen lopputulos vaikutti suoraan tämän elämään. Tapauksen perusteluissa mainitaan oikeuskäsittelyn pitkittymisen olleen lapsen edun vastaista.²³

Rikosprosessin pitkästä kestosta aiheutuu eriasteisia haittoja tapauksen asianosaisille. Käynnissä oleva rikosasia kuormittaa monesti asianosaisia henkisesti, sillä rikosprosessi saattaa muodostua heidän ajatuksiinsa ja arkielämäänsä hallitsevaksi asiaksi. Asianomistajien osalta vasta oikeudenkäynti ja annettava tuomio saattavat antaa mahdollisuuden toipua rikoksen uhriksi joutumisesta.²⁴ Erityisen suuria haittoja käsittelyn venymisestä syntyy asianosaisina oleville lapsille, sillä prosessin pitkä kesto on ristiriidassa lapsen edun kanssa²⁵. Vaikka rikosprosessin tavoitteena ei voida pitää lapsen edun mukaista päätöksentekoa²⁶, on lapsen etu kuitenkin huomioitava menettelyta-voissa, joita rikosprosessissa noudatetaan²⁷. Rikosprosessin pitkittymisellä voi olla vaikutusta myös näytön luotettavuuden arvioinnissa: jos lapseen kohdistunut rikos tulee viranomaisten tietoon vasta pidemmän ajan kuluttua, esimerkiksi lapsen omien muistikuvien näyttöarvo voi heiketä. Tällä saattaa olla hyvinkin olennainen merkitys prosessin lopputulokselle, sillä lapsen kertomus voi jossain tilanteissa olla jopa ainoa varsinainen näyttö epäilystä rikoksesta.²⁸

Lapsiin kohdistuneiden rikosten pitkät käsittelyajat ovat tunnustettu ongelma Suomessa²⁹. Myös eduskunnan oikeusasiamies on lapsiin kohdistuneiden rikosten pitkään käsittelyaikaan liittyviin kanteluihin antamissaan ratkaisuihinsa ottanut kantaa pitkiin käsittelyaikoihin³⁰. Rikosprosessin pitkä kesto on erityisen haitallista lapsiasianomistajille, sillä nuorempien lasten aikakäsitys ei usein ole ehtinyt kehittyä vielä aikuisten tasolle³¹. Mitä lähempänä täysi-ikäisyyttä lapsi on, sitä pienempi tämä ero kuitenkin yleensä on. Kuten hyvin tunnettu kehityspsykologi Jean Piaget esitti jo vuonna 1946, lapsi ei pysty ymmärtämään asioiden välisiä kausaalisuhteita ennen kuin vasta noin

²³ Nuutinen v. Suomi, kohta 119.

²⁴ Virolainen 2006, s. 568–569.

²⁵ Määttä 2013, s. 26 ja European Union Agency for Fundamental Rights 2007, s. 36.

²⁶ Syyllisyyskysymyksen ratkaisemisen perusteena ei tule pitää lapsen etua.

²⁷ Hirvelä 1997, s. 15.

²⁸ Poliisihallituksen ohje POL-2019-34669, s. 15.

²⁹ Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 44/2018, s. 66.

³⁰ Ks. esim. EOAK 1411/4/15.

³¹ THL – Päätösten tueksi 3/2020, s. 2.

10-vuotiaana³². Näin ollen nuorille lapsille voi olla vaikeaa yhdistää eri rikosprosessin vaiheet samaan kokonaisuuteen, joka on alkanut esimerkiksi vanhemman lyönnistä ja kulminoituu oikeudenkäyntiin.

Vaikka lapsi ei olisi henkilökohtaisesti esitutkinnassa suoritettujen kuulustelujen jälkeen mukana rikosasian käsittelyssä, käsittelyn pitkittyminen vaikuttaa muilla tavoilla lapsen arkeen. Lapsi saattaa olla sijoitettuna rikosprosessin ajan, jos rikoksesta epäillään hänen vanhempiaan. Lisäksi rikosasian käsittelyn lopputulos voi vaikuttaa lapsen asumiseen ja tapaamisoikeuteen mahdollisessa samaan aikaan käytävässä huoltoriidassa.³³ Perheen sisäisissä epäillyissä väkivaltarikoksissa käsittelyn kestolla on suuri vaikutus lapsen elämään. Vanhempien lasten osalta prosessin pitkittyminen saattaa johtaa katkeruuteen viranomaisia kohtaan ja heihin kohdistuneista rikoksista ilmoittamatta jättämiseen. Pienet lapset taas puolestaan aistivat kiristyneen ilmapiirin kotona ja vanhemman kokeman stressin asian käsittelyn keskeneräisyydestä.³⁴ Käsittelyn joutuisuus edistää siis monella tavalla myös lapsen etua.

1.3 Tutkielman rajaukset ja käytetyt käsitteet

Tässä tutkielmassa tarkastellaan *rikosprosessin kestoa ja siihen liittyvää sääntelyä lapsiin kohdistuneissa pahoinpitelyrikoksissa*. Ensimmäiseksi tarkastellaan, miten kansallinen lainsäädäntö ja Suomea sitovat kansainväliset velvoitteet sääntelevät rikosprosessin kestoa, kun asianomistajana on lapsi. Toiseksi käsitellään, miksi lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyä ei ole säädetty kiireelliseksi. Tässä yhteydessä käydään läpi aiempi aiheesta annettu lakiehdotus ja siitä löydetyt ongelmat. Kolmanneksi käydään läpi empiirisen esimerkkitapausaineiston kautta rikosprosessin kestoa ja sitä selittäviä tekijöitä esitutkinnasta käräjäoikeuden antamaan tuomioon tapauksissa, joissa on ollut kyse vanhemman omaan lapseensa kohdistamasta pahoinpitelystä.

³² Piaget'n koko teos käsittelee lasten aikakäsityksen muotoutumista eri ikävaiheissa empiiristen tutkimusten avulla. Ks. esim. Piaget 1969, s. 43. Kirjan alkuperäinen versio käännettiin englanniksi vasta vuonna 1969.

³³ Silvennoinen 2020, s. 75.

³⁴ THL:n seminaari 2.12.2019.

Perinteisesti prosessioikeustutkimuksessa empiirialla ei ole ollut kovin vahva asema³⁵. Lainopillisen menetelmän hallitsevaa asemaa on monesti perusteltu vetoamalla siihen, ettei siitä miten asiat ovat, voi päätellä miten niiden tulisi olla³⁶. Tässä tutkielmassa lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyaikojen tämänhetkisestä kestosta ei johdeta tarvetta käsittelyn nopeuttamiselle, vaan se johdetaan esimerkiksi kansainvälisten ihmisoikeussopimusten sisältämistä vaatimuksista lapsen edun ensisijaisuudesta. Empiirisen tutkimuksen hyödyllisyys on kuitenkin viime aikoina tunnustettu myös lainopillisen tutkimuksen rinnalla, sillä empiria mahdollistaa sellaistenkin ongelmien paikantamisen, jotka jäisivät lainopillisen tutkimuksen ulottumattomiin³⁷. Tämän tutkielman osalta aiheen empiirinen tarkastelu on tarpeellista, sillä voimassa olevan sääntelyn systematisointi ja tulkinta eivät tarjoa riittävästi tietoa siitä, mikä lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kestossa kestää. Seuraavaksi esitellään tässä tutkielmassa käytetyt aiheen rajaukset.

Ensimmäiseksi käsittely on rajattu vain tilanteisiin, joissa rikoksen asianomistaja on alaikäinen eli alle 18-vuotias. Alaikäisen synonyyminä käytetään tässä tutkielmassa myös sanaa *lapsi*. Vaikka alle 18-vuotiaiden ryhmään sisältyy hyvin eri ikäisiä ja kehitystasoltaan toisistaan poikkeavia lapsia, käsittelyä ei ole tarkoituksenmukaista rajata koskemaan vain osaa alaikäisistä. Myös yhdenvertaisuusnäkökulma puoltaa aiheen käsittelyä siten, että kaikki lapsiasianomistajat tulevat huomioiduiksi. Jo lasten oikeuksia koskeva yleissopimuksen (60/1991, jatkossa lapsen oikeuksien sopimus) 1 artiklassa määritellään kaikki alle 18-vuotiaat lapsiksi. Myös Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivissä 2012/29/EU rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista määritellään kaikki alle 18-vuotiaat henkilöt lapsiksi. Tästä määritelmästä ei ole tarvetta poiketa, sillä voimassa oleva sääntely ei tee eroa lapsiasianomistajan asemaan tämän iän perusteella, vaan sääntely asettaa kaikki alle 18-vuotiaat yhtäläiseen asemaan. Tutkielmassa hyödynnetään myös Elisa Silvennoisen vuonna 2020 julkaistussa väitöskirjassa käyttämää termiä *lapsiasianomistaja*³⁸,

³⁵ Turunen 2004, s. 67.

³⁶ Tämä tunnetaan myös niin sanottuna Humen giljotiinina: "There is no ought from is".

³⁷ Turunen 2004, s. 72.

³⁸ Huomioitavaa on, että Elisa Silvennoinen on rajannut väitöskirjansa Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa käsittelyn koskemaan vain alle 15-vuotiaita lapsia. Näin ollen tässä

jolla viitataan nimenomaan tämän tutkielman kannalta keskeiseen ryhmään: rikoksen alle 18-vuotiaisiin asianomistajiin.

Toiseksi tutkielmassa käsitellään lapsiin kohdistuneita pahoinpitelyrikoksia. Muita rikostyyppisiä ei siis tarkastella, vaikka rikos olisikin kohdistunut lapseen. Luvussa 3 käsitellään kuitenkin laajemmin lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kestoa koskevaa sääntelyä, sillä se on tarpeen kokonaiskuvan hahmottamiseksi. Esimerkkitapausten osalta käsittely on rajattu tilanteisiin, joissa soveltuvana rikosnimikkeenä on rikoslain (39/1889) 21 luvun 5 §:ssä (578/1995) säädetty pahoinpitely. Käsittelyn rajaamiseen vain rikosnimikkeen perusmuotoon on päädytty, jotta esimerkkitapaukset olisivat vertailukelpoisia keskenään. Pahoinpitelyn valitsemista tarkastelunäkökulmaksi puoltaa se, ettei astetta vakavammissa väkivaltarikoksissa, kuten tapossa, ole asianomistajana enää lasta.

Kolmanneksi rikosprosessin³⁹ osalta käsiteltävä ajanjakso on rajattu esitutinnan aloittamisesta käräjäoikeuden antamaan tuomioon. Näin ollen siis mahdollinen muutoksenhaku ja rangaistuksen täytäntöönpano rajataan tutkielman ulkopuolelle. Sekä mahdollisella muutoksenhaulla että rangaistuksen täytäntöönpanolla on ehdottomasti suora vaikutus siihen, kuinka kauan prosessi yksittäisessä tapauksessa kestää. Niiden sisältö vaihtelee kuitenkin tapauskohtaisesti, joten käsittelyn yksinkertaistamiseksi niitä ei tässä tutkielmassa käsitellä. Käsiteltävä ajanjakso kattaa rikosprosessin keskeiset vaiheet ja toimijat myös ilman muutoksenhaun käsittelyä.

1.4 Lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyn keston aiempi tarkastelu

Seuraavaksi tarkastellaan lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyn kestosta käytyä keskustelua sekä aiheesta tehtyä aiempaa tutkimustietoa. Lapsiin kohdistuneiden pahoinpitelyrikosten käsittelyn keston vaikutuksista lapsiin ei ole tuotettu juurikaan oikeudellista tutkimusta, vaikka aihe on ollut esillä useasti viime aikoina eri yhteyksissä. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) järjesti marraskuussa 2019 *Kaksi vuotta*

tutkielmassa termi lapsiasianomistaja ulotetaan koskemaan laajempaa joukkoa rikosten alaikäisiä uhreja kuin Silvennoisen teoksessa.

³⁹ Rikosprosessi alkaa laajassa merkityksessä siitä, kun esitutkintaviranomainen eli poliisi saa tiedon epäilystä rikoksesta ja päättyy lopulta, kun rikoksesta tuomittu tekijä on suorittanut lainvoiman saaneen rangaistuksen. Ks. Jokela 2008 s. 5–6.

ilmoituksesta tuomioon: Miten lyhentää lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten tutkinta- ja oikeusprosessin kesto? -seminaarin. Tässä seminaarissa⁴⁰ käsiteltiin ensinnäkin lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyn viiveen vaikutuksia niin lapsen kuin hänen lähi-piirinsäkin näkökulmasta. Toiseksi seminaarissa käytiin läpi lapsiin kohdistuvien rikosten tutkintaa ja käsittelyä niin poliisin, syyttäjän kuin tuomioistuimenkin kannalta. Huomiota kiinnitettiin erityisesti niihin seikkoihin, jotka johtavat usein käsittelyn viivästymiseen. Seminaarissa painotettiin erityisesti sitä, että lapsiin kohdistuneiden perheen tai suvun sisäisten perusmuotoisten pahoinpitelyiden käsittely kestää nykyisin kohtuuttoman kauan. Seksuaalirikosten osalta tilanne on jonkin verran parempi, vaikka siinäkin kehitettävää löytyy.

Seminaarin pohjalta koottiin julkaisu "*Lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten tutkintaa nopeutettava*". Julkaisussa tuodaan esille kehittämiskohteita ja ratkaisuehdotuksia, joilla vältettäisiin tarpeettomat viivästyksset lapsiin kohdistuvien rikosasioiden käsittelyssä. Tämän tutkielman lähestymistavan kannalta keskeisin ratkaisuehdotus liittyy uusien määräaikojen säätämiseen. Julkaisussa ehdotetaan lapsiin kohdistuneisiin rikoksiin säädettäväksi määräajat lapsiasianomistajan kuulemiselle esitutkinnassa, syyteharkinnalle sekä pääkäsittelyn aloittamiselle rikosasian vireilletulon jälkeen⁴¹. Ehdotetut määräajat pohjautuvat eurooppalaisiin Barnahus-standardeihin⁴², joiden pohjalta THL aloitti 2019 sosiaali- ja terveysministeriön rahoittaman Barnahus-hankkeen. Hankkeen tarkoitus on tehostaa lapsiin kohdistuneiden väkivaltaepäilyjen selvittämistä ja kehittää väkivaltaa kokeneiden lasten tukea ja hoitoa. Lisäksi tavoitteisiin kuuluu toiminnan yhdenmukaistaminen eri puolella Suomea.

Myös eduskunnan oikeusasiamies on ottanut aiheeseen kantaa erityisesti kahdella ratkaisullaan. Ensimmäinen ratkaisusta *EOAK 3462/2019 Lapsia koskevat esitutkinnot toimitettava viipymättä* annettiin lokakuussa 2019. Kyseessä on kanteluun annettu vastaus asiassa, jossa 8-vuotiaaseen lapseen kohdistuneen rikoksen esitutkinta kesti yli

⁴⁰ Seminaari löytyy tallenteena YouTubesta ja tätä tutkielmaa varten on tutustuttu näihin tallenteisiin.

⁴¹ THL – Päätösten tueksi 3/2020, s. 4.

⁴² Barnahus-standardeilla viitataan perusperiaatteisiin ja viranomaisten toiminnan järjestäytymiseen tavalla, jotka mahdollistavat lapsikeskeisen ja tehokkaan yhteistyön eri toimijoiden välillä. Ks. Barnahus Quality Standards 2017, s. 22. Tässä tutkielmassa käytetään "Barnahus"-termiä sen vieraskielisyydestä huolimatta, sillä termi on käytössä myös sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamassa Barnahus-hankkeessa.

kaksi vuotta. Oikeusasiamies katsoi esitutkinnan kestäneen liian kauan, sillä pitkä aika ei ollut perusteltavissa asian laadulla tai sen laajuudella. Ratkaisun perusteella toteutettavat toimet kohdistuivat ainoastaan esitutkinnan suorittaneen poliisilaitoksen toiminnan järjestämiseen siten, että lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkintatilanteeseen kiinnitetään erityistä huomiota.⁴³

Toinen ratkaisu *EOAK 5625/2020 Lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyn kestoja koskeva sääntely*, joka annettiin syyskuussa 2020, käsitteli huomattavasti laajemmin rikosprosessin kestoja lapsiasianomistajien osalta. Ratkaisussa oikeusasiamies ilmaisi oman kantansa siitä, että lainsäädäntöä tulisi muuttaa, jotta lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittely olisi lapsen edun mukaista⁴⁴. Muutosehdotuksen tarkempaa sisältöä esitellään tutkielman luvussa 4.2, jossa käsitellään kiireellisyysperusteen ulottamista alaikäisistä epäillyistä myös rikoksen alaikäisiin asianomistajiin. Oikeusasiamiehen ratkaisussa kuitenkin korostetaan, etteivät lainsäädännölliset muutokset yksin riitä, vaan lisäksi esitutkinta- ja syyttäjäviranomaiset sekä tuomioistuimet tarvitsevat riittävästi resursseja asioiden käsittelemiseksi joutuisasti ilman, että oikeusvarmuudesta joudutaan tinkimään⁴⁵.

Sen lisäksi, että lapsiin kohdistuneiden rikosten pitkät käsittelyajat ovat viime vuosina nousseet julkiseen keskusteluun, teemaan läheisesti liittyen on ollut käynnissä Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan ja kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin hanke rikosprosessin kestosta lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Vuoden mittainen hanke päättyi tammikuussa 2021, jolloin myös julkaistiin Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarjaan kuuluva julkaisu ”*Rikosprosessin kesto lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa*”. Hanke ja julkaisu keskittyvät nimensä mukaisesti tarkastelemaan lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rikosprosessin pitkittymistä. Julkaisussa käsitellään lisäksi yleisellä tasolla lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyn keston liittyvää sääntelyä⁴⁶.

⁴³ EOAK 3462/2019, s. 1–3.

⁴⁴ EOAK 5625/2020, s. 10.

⁴⁵ EOAK 5625/2020, s. 10.

⁴⁶ Tämän tutkielman lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn keston liittyvä luku 3 on kirjoitettu ennen kyseisen julkaisun julkaisemista.

Kuten edellä THL:n seminaaria käsittelevässä kohdassa todettiin, perheen sisällä tapahtuneiden lasten pahoinpitelyiden käsittely kestää nykyisin jopa seksuaalirikosten käsittelyä kauemmin. Näin ollen lapsiin kohdistuvien rikosten kestoja on tarpeen tarkastella myös muiden kuin seksuaalirikosten osalta. Suomessa on tehty aiempaa tutkimusta lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosepäilyjen viranomaisprosesseista, mutta niiden näkökulmat eivät ole liittyneet käsittelyn keston⁴⁷.

2 TUTKIMUSKYSYMYKSET, AINEISTOT, MENETELMÄT JA LUOTETTAVUUS

Tässä luvussa esitellään ensin ne tutkimuskysymykset, johon tässä tutkielmassa vastataan. Tämän jälkeen kuvaillaan käytetyn esimerkkitapausaineiston hankinta ja kerrotaan sen taustatiedot. Aineiston esittelyn jälkeen käsitellään tutkielmassa hyödynnetyt analyysimenetelmät. Lopuksi käsitellään vielä lyhyesti tämän tutkielman eettisyyttä ja tulosten luotettavuutta.

2.1 Tutkimuskysymykset

Tutkielma rakentuu yhteensä neljän tutkimuskysymyksen ympärille. Tutkimuskysymykset on kerätty taulukkoon 1.

Ensimmäinen tutkimuskysymys on, (1) *miten lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kestoja säännellään*. Tähän tutkimuskysymykseen vastataan luvussa 3. Tämä tutkimuskysymys taustoittaa samalla aihetta systematisoimalla rikosasian käsittelyn keston liittyvää sääntelyä. Samalla tutkimuskysymys osoittaa, mikä on lainsäädännön tila Suomessa tällä hetkellä lapsiin kohdistuneiden rikosten keston sääntelyssä.

Toinen tutkimuskysymys on, (2) *miksi lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyä ei ole säädetty kiireelliseksi*⁴⁸. Tätä tutkimuskysymystä käsitellään tutkielman luvussa 4. Aluksi käydään läpi ne perusteet, jotka puoltavat käsittelyn säätämistä kiireelliseksi. Tämän jälkeen esitellään 2000-luvun alkupuolella esitetty muutosehdotus, jolla lapsiin

⁴⁷ Fagerlund – Toivonen 2021, s. 10–13.

⁴⁸ Kuten tutkielman johdannossa todettiin, lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyajat ovat nykyisin liian pitkiä ja muun muassa eduskunnan oikeusasiamies on nostanut esille tarpeen lapsiin kohdistuvien rikosten keston sääntelyn uudistamiseksi. Ks. esim. EOAK 5625/2020, s. 10 ja THL – Päätösten tueksi 3/2020, s. 2.

kohdistuneiden rikosten käsittely yritettiin säätää kiireelliseksi. Lopuksi eritellään aiemmassa muutosehdotuksessa havaitut ongelmat.

Esimerkkitapauksia käsitellään kahden tutkimuskysymyksen avulla luvussa 5. Tutkielman kolmas tutkimuskysymys on, (3) *kuinka kauan rikosprosessi on kestänyt esimerkkitapauksissa*. Neljäs tutkimuskysymys puolestaan on, (4) *millaisia kestoja selittäviä tekijöitä esimerkkitapauksissa esiintyy*. Rikosprosessin keston osalta tarkastellaan yhtäältä prosessin kokonaiskestoja rikosilmoituksesta käräjäoikeuden tuomioon ja toisaalta keston jakautumista eri prosessin vaiheiden (esitutkinta, syyteharkinta ja oikeudenkäynti) kesken.

Taulukko 1. Tutkielman tutkimuskysymykset, aineistot ja analyysimenetelmät

Tutkimuskysymykset	Luku	Aineisto	Menetelmä
1. Miten lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kestoja säännellään?	Luku 3	Voimassa oleva sääntely	Systematisointi ja tulkinta
2. Miksi lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyä ei ole säädetty kiireelliseksi?	Luku 4	Lakiehdotus ja sitä koskevat lausunnot	Systematisointi, tulkinta ja deskriptiivinen analysointi
3. Kuinka kauan rikosprosessi on kestänyt esimerkkitapauksissa?	Luku 5	Esimerkkitapaukset	Kvantifiointi
4. Millaisia kestoja selittäviä tekijöitä esimerkkitapauksissa esiintyy?	Luku 5	Esimerkkitapaukset	Sisällönanalyysi (teemoittelu)

Taulukkoon 1 on koottu yhteen kaikki tutkielman neljä tutkimuskysymystä sekä niihin vastaamiseen tarvittavat aineistot ja menetelmät. Seuraavaksi esitellään tutkielmassa käytettävä aineisto, kuten esimerkkitapaukset, ja sen jälkeen pureudutaan analyysimenetelmiin.

2.2 Käytettävät aineistot

Tässä tutkielmassa hyödynnetään kolmea aineistoa tutkimuskysymyksiin vastatessa taulukon 1 mukaisesti. Ensimmäinen aineisto koostuu voimassa olevasta rikosprosessin kestoja koskevasta sääntelystä. Kansallisen lainsäädännön ja lakien esitöiden lisäksi aineistoon kuuluu Suomea sitovia kansainvälisiä sopimuksia sekä viranomaisten sisäisiä ohjeistuksia. Tämän aineiston avulla vastataan tutkimuskysymykseen 1.

Toisen aineiston muodostaa 2000-luvulla esitetty lakiehdotus lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn säätämisestä kiireelliseksi sekä lakiehdotukseen liittyen annetut lausunnot aiheesta. Lakiehdotuksen sisältöä käsitellään tarkemmin luvussa 4.2. Tutkimuskysymykseen 2 vastataan tämän aineiston pohjalta.

Kolmas aineisto koostuu esimerkkitapauksista. Aineisto eroaa muista tutkielmassa hyödynnetyistä aineistoista empiiriseltä luonteeltaan ja keräämistavaltaan; itse luotu aineisto antaa mahdollisuuden tutustua ainutlaatuihin tietoon⁴⁹. Tarkemmin esimerkkitapausaineisto koostuu kymmenestä lapseen tai lapsiin kohdistuneesta oikeustapauksesta, jossa on epäilty vanhempaa pahoinpitelystä. Näissä kymmenessä tapauksessa on ollut yhteensä 14 lapsiasianomistajaa, joten osassa tapauksista epäilty rikos on kohdistunut useampaan lapseen. Esimerkkitapauksista tarkastellaan rikosasian käsittelyn kestoja ja sitä selittäviä tekijöitä. Näiden tutkimuskysymysten 3 ja 4 tulokset esitellään luvussa 5.

Esimerkkitapauksena käsiteltävät oikeustapaukset on koottu syyttäjälaitoksella käytössä olevan Notes-järjestelmän kautta lokakuussa 2020 hakemalla järjestelmässä olevista haastehakemuksista hakusanoilla ”pahoinpitely” ja joko ”lastaan” tai ”lapselleen”. Hakusanojen tarkoituksena oli rajata haun tuloksena tulevat haastehakemukset siten, että niissä olisi kyse lapseen tai lapsiin kohdistuneesta pahoinpitelystä. Rajaukseen sopivia haastehakemuksia löytyi näillä rajauksilla tuhansittain, joten haun tuloksista valittiin 14 satunnaista tapausta, jotka täyttivät seuraavat kriteerit: 1) haastehakemusta ei oltu määrätty salaiseksi, 2) haastehakemuksen mukainen rikosnimike on pahoinpitely, 3) syyte on nostettu lapsen omaa vanhempaa vastaan lapsen ollessa

⁴⁹ Majamaa – Sarasoja – Rantala 2021, s. 259.

pahoinpitelyn asianomistajana, 4) tapauksen esitutkinnan on toimittanut Sisä-Suomen poliisilaitos ja 5) tapaus on haastehakemuksella osoitettu Keski-Suomen käräjäoikeudelle.

Edellä mainittuihin kriteereihin päädyttiin seuraavilla perusteluilla: Jotta haastehakemuksiin oli mahdollista tutustua, niiden tuli olla julkisia. Toiseen kriteeriin liittyen aineiston pienen lukumäärän vuoksi oli tarkoituksenmukaista keskittyä vain yhteen rikosnimikkeeseen. Kuten jo tämän tutkielman aiheenrajauksessa on todettu, pahoinpitely soveltuu perusmuotoisena rikosnimikkeenä hyvin aiheen tarkasteluun, sillä pahoinpitelyllä on selkeä asianomistaja. Määrällisesti pahoinpitelyitä tapahtuu runsaasti, joten pelkän rikosnimikkeen perusteella ei ole mahdollista tunnistaa asianosaisia. Tapauksia oli tarkoituksenmukaista rajata yksittäisten termien eli haastehakemuksiin sisältyvän ”lastaan” tai ”lapselleen” perusteella. Neljännen ja viidennen kriteerin osalta aineisto päädyttiin valitsemaan yhden käräjäoikeuden ja poliisilaitoksen alueelta. Aineiston pienen koon takia ei ole mahdollista huomioida alueellisia vaihteluita rikosasioiden käsittelyajoissa, joten vaihtelu oli mahdollista eliminoida valitsemalla tapaukset niin, että niiden esitutkinta, syyteharkinta ja oikeudenkäynti on suoritettu alueellisesti samassa paikassa.

Haastehakemusten kautta saatiin valittujen 14 tapauksen diaarinumero sekä esitutkintapöytäkirjan numero. Keski-Suomen käräjäoikeudelta pyydettiin helmikuussa 2021 valittujen tapausten julkiset asiakirjat. Käräjäoikeudelta saatiin 12 tapauksen tuomiot. Kahdessa tapauksessa asian käsittely oli edelleen kesken, joten tuomiota ei voitu pyyntöhetkellä toimittaa. Näin ollen nämä kaksi tapausta päätettiin jättää käsittelemättä tässä tutkielmassa. Lisäksi tuomioiden perusteella kahden tapauksen käsittely oli ollut julkisesta haastehakemuksesta huolimatta pitkälti salaista. Näin ollen myös nämä kaksi tapausta jätettiin käsittelemättä. Pelkkien tuomioiden perusteella ei ollut mahdollista ymmärtää käsittelyn kestoon liittyviä tekijöitä koko prosessissa, joten Sisä-Suomen poliisilaitokselta pyydettiin maaliskuussa 2021 jäljellä olleiden kymmenen tapauksen esitutkintapöytäkirjat liitteineen niiden julkisilta osin. Loppujen lopuksi esimerkkitapausaineisto koostuu siis kymmenestä tapauksesta.

Esimerkkitapausaineisto koostuu tapausten esitutkintapöytäkirjoista (yhteensä 369 sivua) ja tuomioista (yhteensä 53 sivua). Tutkielmassa on hyödynnetty ainoastaan

tapausten asiakirjojen julkisia osia. Asianosaisten anonymiteetin⁵⁰ varmistamiseksi tapausten tunnistetietoja ei kerrota tutkielmassa, mutta ne ovat tutkielman kirjoittajan tiedossa. Selvyyden vuoksi esimerkkitapaukset on merkitty numeroin 1–10 käräjäoikeuden antaman tuomion päivämäärän perusteella: tapaus 1 on siten aineiston ensimmäinen tuomio ja tapaus 10 viimeisin.

Taulukkoon 2 on koottu keskeisimpiä taustatietoja esimerkkitapausaineistosta. Taulukossa tapauksia ei ole eritelty tapauskohtaisesti, sillä asianosaiset voisi olla mahdollista tunnistaa taustatiedot ja tutkielman rajaukset yhdistäen tai ainakin asianosaiset voisivat tunnistaa itsensä tämän tutkielman esimerkkitapausaineistosta. Näin ollen taustatiedot on koottu kaikista tapauksista yhdistäen samaan taulukkoon, eikä niitä eritellä tapauskohtaisesti. Tapauksista taulukoitiin lapsen ikä tekohetkellä, lapsen sukupuoli, pahoinpitelystä epäillyn vanhemman suhde lapseen, oliko kyseessä yksittäinen teko vain pidempään jatkunut tapahtumainkulku, oliko pahoinpitelynä tutkittu väkivalta kuritusväkivaltaa⁵¹, myönsikö vanhempi syytteen mukaisen menettelyn vai ei ja miten esitutkinta sai alkunsa.

⁵⁰ Ks. tarkemmin alaluku 2.4.

⁵¹ Kuritusväkivallalla viitataan aikuisen toimintaan, jolla fyysisen ylivoiman avulla aiheutetaan lapselle kipua tai epämiellyttävä olo rangaistukseksi tai lapsen käyttäytymisen säätelemiseksi. Ks. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:7, s. 16.

Taulukko 2. Esimerkkitapauksista koostuvan aineiston taustatiedot (N = 14⁵²).

Taustatiedot	n
Lapsen ikä	
1–6	6
7–12	7
13–15	1
Lapsen sukupuoli	
Tyttö	5
Poika	9
Pahoinpitelystä epäilty vanhempi	
Äiti	4
Isä	8
Molemmat	2
Teon kesto	
Yksittäinen teko	2
Toistuneet ja pitkäkestoiset teot	12
Kyseessä kuritusväkivalta	
Kyllä	10
Ei	4
Syytteessä kuvatun menettelyn myöntäminen	
Kyllä	7
Ei	4
Osittain	3
Esitutinnan alkaminen	
Ilmoitus hätäkeskukseen välittömästi teon jälkeen	1
Toisen vanhemman tekemä rikosilmoitus	2
Koulun tai päiväkodin työntekijä tehnyt tutkintapyyntöä poliisille	4
Sosiaali- tai terveydenhuollon työntekijä tehnyt tutkintapyyntöä poliisille	7

⁵² Esimerkkitapauksia on yhteensä 10, mutta niissä on yhteensä 14 lapsiasianomistajaa. Kaaviossa jokainen lapsiasianomistaja käsitellään yksilönä.

Tapauksissa on ollut mukana yhteensä 14 lapsiasianomistajaa. Näin ollen osassa tapauksista epäilty pahoinpitely on kohdistunut useampaan kuin yhteen lapseen. Asianomistajien ikäjakauma on 4–15 vuotta. Aineistossa ei siis ole edustettuna aivan pienimpiin lapsiin tai jo vähän vanhempiin nuoriin kohdistuneita rikosepäilyjä. Neljässä tapauksessa lasta kuvailtiin hyvin vilkkaaksi ja kahdessa tapauksessa lapsella mainittiin olevan ADHD-diagnoosi. Kahdessa tapauksista pahoinpitelysyyte nostettiin lapsen molempia vanhempia vastaan, kun taas lopuissa tapauksissa vastaajana oli vain yksi lapsen vanhemmista. Kahdessa tapauksessa rikoksesta epäillyllä vanhemmalla oli muun maan kuin Suomen kansalaisuus. Näiden vanhempien kuulustelut toteutettiin tulkin avustuksella.

Kuten taulukosta 2 on nähtävissä, enemmistössä esimerkkitapauksista oli kyse toistuvista ja pitkäkestoisista tapahtumista. Tämä on hyvä tiedostaa tarkastellessa sitä, kuinka nopeasti epäily lapseen kohdistuneesta pahoinpitelystä on tullut viranomaisten tietoon. Yhdessä tapauksessa poliisi sai heti teon jälkeen tiedon epäilystä rikoksesta. Muissa tapauksissa tieto on kulkenut hitaammin: Kahdessa tapauksessa tieto saatiin kahden viikon sisällä tapahtuneesta. Yhdessä tapauksessa epäily on tullut viranomaisten tietoon alle vuodessa. Kuudessa tapauksessa kymmenestä epäilty pahoinpitely on tullut viranomaisten tietoon vasta yli vuosi tapahtumien alkamisesta. Näissä tapauksissa vanhempien toiminta on ollut toistuvaa ja pitkäkestoista.

Kahdeksassa tapauksessa kymmenestä lapsen vanhemmalle tai vanhemmille luettiin syyksi syyte tai syytteet pahoinpitelystä. Yhdessä tapauksessa syyksi lukeva tuomio annettiin lievistä pahoinpitelystä. Tämän lisäksi yhdessä tapauksista syyte pahoinpitelystä hylättiin kokonaan Keski-Suomen käräjäoikeudessa. Syytteen hylkäämisestä huolimatta tapausta voidaan käsitellä osana aineistoa, sillä tarkastelunäkökulma keskittyy prosessin keston. Myös niissä tapauksissa, joissa syytteet tulevat hylätyiksi, asian käsittelyn kestolla on merkitystä asianosaisille. Rikosprosessissa on aina se mahdollisuus, ettei vastaajaa tuomitakaan epäilystä rikoksesta. Niissä yhdeksässä esimerkkitapauksessa, joissa vanhempi tuomittiin pahoinpitelystä tai sen lievemmästä tekemuodosta, seitsemässä tuomittiin sakkorangaistus. Yhdessä tapauksista rangaistukseksi tuomittiin ehdollista vankeutta, kun taas yhdessä vastaaja jätettiin rangaistukseen tuomitsematta.

2.3 Käytettävät analyysimenetelmät

Taulukossa 1 mainittiin tässä tutkielmassa käytettävät analyysimenetelmät. Seuraavaksi näitä menetelmiä käsitellään tarkemmin tutkimuskysymys kerrallaan.

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen yhteydessä käsitellään rikosasian käsittelyn keston liittyvää lainsäädäntöä, kansainvälisiä velvoitteita ja viranomaisten sisäisiä ohjeistuksia. Koska tarkastelun kohteena on voimassa oleva oikeus ja sen merkityssisältö, käytettävä menetelmä on lainopillinen⁵³. Tarkoituksena on siis systematisoimalla ja tulkitsemalla selittää, miten lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyn kestoa tällä hetkellä säännellään.

Toiseen tutkimuskysymykseen vastatessa hyödynnetään lainopillisen systematisoinnin lisäksi deskriptiivistä analyysia. Kun kartoitetaan perusteita lapsiin kohdistuneiden rikosten kiireelliselle käsittelylle, systematisoidaan ja tulkitaan muun muassa aiheen liittyviä kansainvälisiä sopimuksia. Tämän jälkeen kuvaillaan aiheesta esitettyä lakialoitetta ja sen sisältöä. Lopuksi analysoidaan lakiehdotuksessa havaittuja ongelmia.

Kolmanteen ja neljänteen tutkimuskysymykseen vastataan empiirisen esimerkkitapaustutkimuksen avulla. Esimerkkitapausten tarkastelun osalta tutkielmassa on kyse laadullisesta tutkimuksesta. Koska aineisto koostuu oikeustapauksista, hyödynnetään tutkimustapana tarkemmin sanottuna *tapaustutkimusta*. Sille tyypillisesti tässä tutkielmassa analysoidaan tiettyjä tapahtumainkuluja⁵⁴ eli yksittäisiä oikeustapauksia esitutkimuksen käynnistymisestä käräjäoikeuden tuomioon asti. Päämääränä on ymmärtää paremmin, mitkä tekijät selittävät rikosprosessin kestoa esimerkkitapauksissa. Tapauksen tutkiminen auttaa siis ymmärtämään ilmiöitä, vaikka tapauksia ei voidakaan määrällisen tutkimuksen tavoin yleistää⁵⁵. Tapaustutkimuksen puitteissa analyysimenetelmänä on käytetty sisällönanalyysia⁵⁶ ja tarkemmin teemoittelua siltä osin, kun tutkielmassa käsitellään kestoa selittäviä tekijöitä (tutkimuskysymys 4).

⁵³ Hirvonen 2011, s. 21–22.

⁵⁴ Ks. Laine – Bamberg – Jokinen 2007, s. 9.

⁵⁵ Laine – Bamberg – Jokinen 2007, s. 48.

⁵⁶ Ks. esim. Tuomi – Sarajärvi 2018, s. 117.

Laadullisesta tutkimusotteesta huolimatta prosessin kestoa esimerkkitapauksissa on yksinkertaista havainnollistaa numeroin. Näin ollen, vaikka esimerkkitapauksia käsitelläänkin kvalitatiivisin menetelmin, esitetään tässä tutkielmassa tapausten keston (tutkimuskysymys 3) liittyviä aikamääreitä myös kvantifioituina. Tällä pyritään havainnollistamaan esimerkkitapausten kestoa. Määrällisten elementtien sisällyttäminen laadulliseen tutkimukseen on mahdollista, kun määrällisyyteen yleisesti liitettävät vaatimukset yleistettävyydestä ja tilastollisten lukujen laskemisesta unohdetaan⁵⁷.

Esimerkkitapausten aineiston analysointi on aloitettu lukemalla tapauksiin liittyvien esitutkintapöytäkirjojen ja tuomioiden julkiset osat. Kvantifiointiprosessiin liittyen on kirjattu ylös prosessin kululle merkitykselliset päivämäärät: teon ajankohta, rikosilmoituksen kirjaamispäivä, asianosaisten kuulustelujen ajankohdat, esitutkintapöytäkirjan kirjaamispäivä, rikosasian vireilletulon päivämäärä käräjäoikeudessa ja tuomion antopäivämäärä. Päivämäärien perusteella taulukoitiin rikosprosessin kokonaiskesto rikosilmoituksen kirjaamisesta käräjäoikeuden antamaan tuomioon, esitutkinnan kesto rikosilmoituksen kirjaamisesta esitutkintapöytäkirjan päiväämiseen, syyteharkinnan kesto esitutkintapöytäkirjan päiväämisestä rikosasian vireille tulon käräjäoikeudessa sekä oikeudenkäynnin kesto rikosasian vireille tulosta annettuun tuomioon. Taulukoinnin pohjalta rikosprosessin kokonaiskestosta ja eri vaiheiden kestoista esimerkkitapauksissa muodostettiin pylväsdiagrammeja. Tutkimuskysymyksen 3 tulokset esitellään luvussa 5.1.

Tutkimuskysymys 4 kohdistuu rikosprosessin kestoa selittäviin tekijöihin. Esitutkintapöytäkirjoista ja tuomioista koostuvasta aineistosta pyrittiin tunnistamaan tekijöitä, jotka selittäisivät rikosasian käsittelyn kestoa. Tekijöiden osalta etsittiin sisällönanalyysin avulla sekä käsittelyä nopeuttavia että sitä hidastavia tekijöitä. Kun aineisto saatiin käytyä läpi kokonaisuudessaan, sen pohjalta muodostui yleiskuva kestoa selittäivistä tekijöistä. Tämän jälkeen ainestoa analysoitiin tapaus kerrallaan eritellen asiakirjoista ilmenevät tekijät, jotka liittyivät prosessin etenemiseen. Tapausten pohjalta tehtyjä havaintoja pelkistettiin siten, että kysymyksenasettelun kannalta epäolennaiset havainnot

⁵⁷ Kvantifioimisella tarkoitetaan asian ilmaisemista määrällisessä muodossa. Ks. Saaranen-Kauppinen – Puusniekka 2006, 7.3.3 Kvantifiointi.

jäivät tarkastelun ulkopuolelle. Tällainen tietyn teoreettis-metodologisen tarkastelunäkökulman omaksuminen on leimallista laadulliselle tutkimukselle⁵⁸. Havaintoja pelkistäessä esimerkkitapauksia tarkasteltiin yksittäisinä tapauksina. Tämän jälkeen tehdyt havainnot teemoiteltiin, jolloin oli mahdollista havaita yhtäläisyydet ja siten havaintojen määrää oli edelleen mahdollista pelkistää. Esimerkkitapausaineiston analyysimenetelmänä on siis teemoittelu⁵⁹. Teemoja löydettiin yhteensä viisi. Nämä teemat alateemoineen esitellään luvussa 5.2, jossa vastataan tutkimuskysymykseen 4.

2.4 Tutkielman eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuseettiset näkökulmat on huomioitava erityisen tarkasti läpi tutkielman, koska tutkielman aihe käsittelee lapsia rikosten uhreina ja aineistona käytetään tosielämän oikeustapauksia⁶⁰. Tässä tutkielmassa erityisesti asianosaisten anonymiteetti on tutkimuseettisen tarkastelun keskiössä.

Esimerkkitapausten käsittelyssä (ks. luku 2.2) on kiinnitetty erityistä huomiota asianosaisten anonymiteettiin. Tapauksen taustatietoja ei eritellä tapauskohtaisesti, vaan ne esitellään kategorisoidusti taulukossa 2. Tietojen esittäminen kategorisoidusti mahdollistaa aineiston käsittelyn anonymisoina eli esimerkkitapausten asianosaisia ei ole mahdollista tunnistaa tiedoista suoraan tai niitä yhdistelemällä⁶¹. Esimerkkitapauksia ei yksilöidä myöskään tässä tutkielmassa esimerkiksi niiden tunnistetietojen avulla, vaan tapaukset on numeroitu.

Aineistona olleista asiakirjoista on poistettu salassa pidettävät tiedot ennen niiden lähettämistä tutkielman tekijälle. Näin ollen kaikki hyödynnetty materiaali on ollut julkista. Alkuperäinen aineisto on tästä huolimatta sisältänyt runsaasti asianosaisten henkilötietoja, joiden käsittelyssä tulee huomioida tietosuojan liittyvät säännökset. Näitä tietoja käsitellään edellä kerrotun mukaisesti anonymisoina, joten kyse ei enää tämän

⁵⁸ Alasuutari 2011, s. 40.

⁵⁹ Esim. Tuomi – Sarajärvi 2018, s. 107.

⁶⁰ Lapsia käsittelevien tutkimusten tulee noudattaa tarkempia tutkimuseettisiä periaatteita kuin täysi-ikäisiä koskevien tutkimusten, sillä lapset ovat aikuisia haavoittuvammassa asemassa. Ks. Kiili – Moilanen, 2018, s. 36.

⁶¹ Ks. Linnanmäki 2021, s. 226.

tutkielman osalta ole henkilötiedoista⁶². Tutkielman tekijän halussa oleva esimerkkita-
pausaineisto hävitetään, kun tämän tutkielman hyväksymisestä on kulunut kuusi kuu-
kautta. Esimerkkitapausten tunnistetiedot (käräjäoikeuden diaarinumerot ja esitutkin-
tapöytäkirjojen numerot) säilytetään viisi vuotta tutkielman hyväksymisestä, jonka jäl-
keen lista tunnistetiedoista hävitetään.

Koska tutkielmassa hyödynnetään esimerkkitapausaineistoa, on tarpeen tarkastella
tämän tutkielman tulosten luotettavuutta. Laadullinen tutkimusote ja analysoitavan ai-
neiston pieni koko estävät tulosten yleistämisen aineiston ulkopuolelle⁶³. Yleistettävyy-
den sijaan tarkoitus on nimenomaan ymmärtää prosessin kestoa ja sitä selittäviä teki-
jöitä juuri näissä valituissa tapauksissa. Laadullisessa tutkimuksessa on perinteisesti
ajateltu aineistoa olevan riittävästi, kun se saturoituu eli kyllääntyy⁶⁴. Aineiston kyllään-
tymisen tavoittelu ei kuitenkaan sovellu kaikkeen laadulliseen tutkimukseen⁶⁵: aineis-
ton riittävää kokoa on tarkoituksenmukaista tarkastella tutkimuksen tarkoituksen
kautta.⁶⁶ Koska tässä tutkielmassa rikosprosessin kestoa ja siitä selittäviä tekijöitä tar-
kastellaan tapaustutkimuksen avulla, joka pyrkii valittujen tapausten ymmärtämiseen
yleistettävyyden sijaan, aineiston kyllääntymistä ei tavoitella.

Aineiston rajallisuuteen liittyy myös kysymys esimerkkitapausten valikoituvuudesta.
Tapaustutkimus perustuu kuitenkin juuri käsiteltävien tapausten tietoiseen valitsemi-
seen. Valinta tulee kuitenkin tehdä ennalta määriteltujen kriteerien perusteella.⁶⁷ Lu-
vussa 2.2 onkin kerrottu yksityiskohtaisesti, miten esimerkkitapausaineisto on koottu.
Vaikka lopulliset tapaukset valittiin kriteereihin sopivista tapauksista satunnaisesti,
kyse ei ole määrälliselle tutkimukselle ominaisesta satunnaisotannasta. Myös tältä osin
on tärkeä muistaa, ettei tarkoitus ole yleistää analyysin tuloksia.

Lisäksi tulosten luotettavuuteen liittyy esimerkkitapausaineiston analyysi, teemoittelu
(luku 5). Kerätyllä aineistolla ei ole mahdollista saada selville kaikkia kestoa selittäviä

⁶² Tietosuojavaltuutetun toimisto: Pseudonymisoidut ja anonymisoidut tiedot.

⁶³ Esim. Aaltio – Puusa 2020, s. 186.

⁶⁴ Kyllääntymisellä tarkoitetaan sitä, että aineistosta tehdyt havainnot alkavat toistaa itseään, eikä ai-
neisto tarjoa enää uutta tietoa tutkimuskohteesta. Ks. Nieminen – Lähteenmäki 2021, s. 20.

⁶⁵ Tuomi – Sarajärvi 2018, s. 99.

⁶⁶ Nieminen – Lähteenmäki 2021, s. 20.

⁶⁷ Laine – Bamberg – Jokinen 2007, s. 115.

tekijöitä (tutkimuskysymys 4), sillä esimerkiksi esitutkintapöytäkirjoihin ei kirjata kaikkia suoritettuja esitutkintatoimenpiteitä⁶⁸. Sisällönanalyysin avulla on mahdollista löytää ne kestoja selittävät tekijät, jotka ilmenevät suoraan tai epäsuorasti käytössä olleista asiakirjoista, ja ovat siten jäljitettävissä myös jälkikäteen. Kaikkia kestoja selittäviä tekijöitä ei olisi saavutettu muilla tutkimusmenetelmillä. Esimerkiksi viranomaisten haastattelut eivät olisi ratkaisseet ongelmaa: viranomaisella ei voi kommentoida yleensä yksittäistapausta, eivätkä yksittäisten tapausten tutkinnalliset yksityiskohdat välttämättä ole enää muistissa useamman vuoden jälkeen.

Vaikka aineiston koostuminen vain asiakirjojen julkisista osista on eettisyyden kannalta hyvä asia, luotettavuuden kannalta siihen voi liittyä haasteita: on mahdollista, että salassa pidettävät osat sisältävät sellaista tietoa, joka on kestoja selittävien tekijöiden selvittämiseksi olennaista. Määrällisesti salassa pidettävää tietoa ei kuitenkaan aineistossa ollut paljoa ja pääasiassa sitä oli esitutkintapöytäkirjan liitteissä. Salassa pidettävä tieto liittyi tapauksissa esimerkiksi asianosaisten terveystietoihin⁶⁹, joiden ei lähikohtaisesti pitäisi olla keston kannalta merkityksellisiä. Salassa pidettävän tiedon puuttuminen aineistosta ei siten heikennä tutkielman tulosten luotettavuutta oleellisesti. Aiheen taustoittamisen ja tutkielman metodologian jälkeen siirrytään esittelemään tutkimuskysymysten vastauksia tutkimuskysymysjärjestyksessä.

⁶⁸ Esitutkintapöytäkirjan lisäksi esitutkinnassa kirjataan tietoja sekä tutkintamuistioon että tutkintapäiväkirjaan. Tutkintamuistioon voidaan kirjata vapaamuotoisesti sellaisia varmentamattomia tietoja, joista voi olla hyötyä tutkinnan edetessä. Tutkintapäiväkirjaan puolestaan merkitään esimerkiksi tehdyt tiedustelut ja rekisterikirjaukset. Sekä tutkintamuistio että -päiväkirja ovat luonteeltaan viranomaisten muistiinpanoja, joten ne eivät ole julkisia. Edes rikosasian asianosasten ei ole mahdollista saada kopiota tutkintapäiväkirjaan tehdyistä merkinnöistä. Ks. Sisäasiainministeriön poliisiosaston ohje SMDno/2009/1919, s. 13. Näin ollen niitä ei ole mahdollista analysoida tutkielman aineistona, vaikka ne todennäköisesti sisältäisivät hyvin oleellista tietoa esitutkinnan etenemisestä ja sen kestoja selittävistä tekijöistä.

⁶⁹ Esimerkkitapausaineistoon kuuluvien esitutkintapöytäkirjojen kansilehtiin on merkitty, millä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999, jatkossa julkisuuslaki) perusteella osa esitutkintapöytäkirjan sisällöstä on salassa pidettävää myös tuomioistuinkäsittelyn alkamisen jälkeen, jolloin muuten esitutkinta-aineistosta tulee julkista. Suurimmassa osassa tapausten esitutkintapöytäkirjoista joitain kohtia sisällöstä oli määrätty salassa pidettäväksi julkisuuslain 24 § 1 momentin perusteella. Tarvemmin oli viitattu momentin kohtiin 25 (1060/2002) ja 26. Kohta 25 koskee muun muassa henkilön terveydentilaan liittyviä tietoja ja kohta 26 yksityiselämään liittyviä arkaluontoisia seikkoja. Ks. myös Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 631.

3 LAPSIIN KOHDISTUNEIDEN RIKOSTEN KÄSITTELYN KESTOA KOSKEVA SÄÄNTELY

Tässä luvussa vastataan tutkimuskysymykseen 1, miten lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kestoa säännellään. Sääntelyn osalta selvitetään, miten rikosasian käsittelyn kesto on huomioitu lainsäädännössä. Tämän lisäksi käydään läpi, sisältävätkö lait ja viranomaisten ohjeistukset rikosprosessin suorittamiseksi erillisiä säännöksiä tai ohjeistuksia niitä tilanteita varten, joissa rikoksen asianomistajana on lapsi.

Vaikka rikoksen asianomistajana on lapsi, noudatetaan rikosasian käsittelyn keston osalta samoja peruseriaatteita kuin aikuistenkin asianomistajien kohdalla. Näin ollen on tarpeen tarkastella rikosprosessin keston liittyvää sääntelyä yleisemmällä tasolla. Kaikille kuuluva perusoikeus rikosasian joutuisaan käsittelyyn kuuluu siis ehdottomasti myös lapsille. Perustuslain 21 §:n mukaan ”[j]okaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi – – ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa”. Tämä viivytyksettömän käsittelyn vaatimus koskee siis kaikkia rikosasioita. Perusoikeuden toteutumista pitää tarkastella jokaisen rikosasian osalta erikseen: keskimääräisten käsittelyaikojen kohtuullisuus ei riitä, jos yksittäistapauksissa asian viivytyksettömän käsittely ei toteudu.⁷⁰

3.1 *Kansainväliset velvoitteet*

Vaatimus oikeudenkäynnin toimittamisesta ilman aiheetonta viivytystä on perustuslain lisäksi johdettavissa myös Suomea sitovista kansainvälisistä sopimuksista: Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artikla edellyttää oikeudenkäynnin pitämistä kohtuullisessa ajassa. Tälle kohtuulliselle ajalle ei ole asetettu EIT:n ratkaisukäytännössä tarkkoja rajoja, vaan kohtuullisen ajan arviointi on suhteutettava asian laatuun ja sen merkitykseen asianosaisille⁷¹. Vaikka yleinen vaatimus oikeudenkäyntien toimittamisesta kohtuullisessa ajassa sisältyy Euroopan ihmisoikeussopimukseen, Suomea sitovista kansainvälisistä sopimuksista mikään ei suoraan käsittele lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyn kestoa. Useat sopimukset sisältävät kuitenkin vaatimuksia lapsen edun huomiomisesta ja rikosasian tehokkaasta käsittelystä. Keskeisiä kansainvälisiä sopimuksia

⁷⁰ Määttä 2013, s. 25. Ks. myös PeVM 1/2010 vp s. 3.

⁷¹ Ervo 2004, s. 22.

tältä osin ovat YK:n lapsen oikeuksien sopimus, Lanzaroten sopimus sekä Istanbulin sopimus.

Jo johdannossa mainittu lapsen oikeuksien sopimus on lapsiasianomistajien osalta yksi olennaisimmista sopimuksista. Sen 3 artiklan 1 kohdan mukaan muun muassa tuomioistuinten tulee toiminnassaan ensisijaisesti huomioida lapsen etu. Käsittelyn keston osalta lapsen etuna voidaan perustellusti pitää asian joutuisaa käsittelyä. Näin ollen lapsen edun huomioon ottamisen kannalta ei pitäisi olla merkitystä sillä, mikä on lapsen prosessuaalinen asema. Myöskään lapsen oikeuksien sopimus ei tee eroa eri roolien välille, vaikka sopimuksessa on omat artiklansa rikoksesta epäiltyjä lapsia varten. Tämän lisäksi sopimuksen 39 artiklassa edellytetään sopimusvaltioilta toimia muun muassa pahoinpitelyn uhriksi joutuneen lapsen toipumisen edistämiseksi.

Kuten seuraavissa alaluvuissa käy ilmi, kansallisessa lainsäädännössä lapsen etuun perustuen vaatimus asian kiireellisestä käsittelystä on ulotettu ainoastaan rikoksesta epäiltyihin lapsiin. Voimassa olevan lainsäädännön perusteella ei siis ole yksiselitteistä, toteutuuko lapsen oikeuksien sopimuksen edellyttämä lapsen edun ensisijainen huomioiminen suomalaisessa rikosprosessissa lapsiasianomistajien osalta.

Mitä nuoremasta lapsiasianomistajasta on kyse, sitä todennäköisemmin epäilty väkivalta on tapahtunut perheen sisällä⁷². Rikosten luonteen vuoksi erityisesti perheen sisällä tapahtuvien rikosten käsittelyssä tulee huomioida Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (53/2015, jatkossa Istanbulin sopimus). Koska perheväkivalta kuuluu Istanbulin sopimuksen soveltamisalaan, väkivaltaa kokeneen lapsen sukupuolella ei ole merkitystä. Sopimuksen 49 artiklassa edellytetään sen soveltamisalaan kuuluvien rikosten tutkinnan ja oikeudenkäyntien suorittamista ilman tarpeetonta viivytystä. Näin ollen lapseen kohdistunut perheväkivallaksi luokiteltava väkivalta tulisi tutkia ja käsitellä ilman tarpeetonta viivytystä.

Soveltamisalansa rajoittuneisuuden vuoksi Istanbulin sopimus ei tarjoa reunaehtoja kaikkiin lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyyn. Mikään ei kuitenkaan estä

⁷² Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 2019:27, s. 51.

reunaehtojen soveltamista sopimuksen edellyttämää laajemmin siten, että kaikki lapsiin kohdistunut väkivalta uhrin ja tekijän välisestä suhteesta riippumatta tulisi tutkia ja käsitellä ilman tarpeetonta viivytystä. Ensisijaisen tärkeää kuitenkin olisi, että edes Istanbulin sopimuksen mukaiset velvoitteet tulisivat täytetyiksi. Suomessa ainakin Lastensuojelun Keskusliitto onkin ilmaissut huolensa siitä, että lapsiin kohdistuva perheväkivalta on jäänyt hyvin vähälle huomiolle Istanbulin sopimuksen perusteella tehdyissä toimenpiteissä⁷³.

Vaikka tässä tutkielmassa ei käsitellä erityisesti lapsiin kohdistunutta seksuaalista väkivaltaa, on kansainvälisistä velvoitteista puhuttaessa tuotava esiin Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (88/2011, jatkossa Lanzaroten sopimus). Tämän sopimus luo sopimusvaltioille velvollisuuden muun muassa huolehtia siitä, että rikosprosessi toimitetaan lapsen parhaaksi eduksi ja sopimuksen soveltamisalaan kuuluvissa tilanteissa tutkinta ja koko prosessi toimitetaan ensisijaisena ja ilman aiheetonta viivytystä. Kuten seuraavista alaluvuista ilmenee, kansallista lainsäädäntöä tarkastellessa voidaan esittää, etteivät kaikki Lanzaroten sopimuksen edellytykset toteudu lapsiasianomistajien osalta tällä hetkellä. Lainsäädännössä ei ole huomioitu esimerkiksi ensisijaisuuden vaatimusta säänneltäessä esitutinnan toimittamista. Lapsiasianomistajan prosessuaaliseen asema on samanlainen riippumatta häneen kohdistuneesta rikoksesta.

Suomi ratifioi Lanzaroten sopimuksen jo vuonna 2011. On kuitenkin nähtävissä, että vasta viime aikoina on havahduttu siihen, ettei Suomessa välttämättä toimita kaikilta osilta sopimuksen velvoittamalla tavalla. Lapsiasiavaltuutettu on oikeusministeriölle jo vuonna 2014 antamassaan lausunnossa muistuttanut, ettei pelkkä sopimuksen vaatimukset täyttävä lainsäädäntö riitä, jos tosiasiallisesti viranomaiset eivät toimi lapsilähtöisesti⁷⁴. Suomessa ei ole laadittu kansallista toimeenpanosuunnitelmaa, jolla pyrittäisiin huolehtimaan Lanzaroten sopimuksen edellytysten toteutumisesta. Useat kansalaisjärjestöt ovat kuitenkin vaatineet toimeenpanosuunnitelman laatimista⁷⁵. Sosiaali- ja

⁷³ Lastensuojelun Keskusliiton lausunto 2017, s. 1.

⁷⁴ Lapsiasiavaltuutetun lausunto 2014.

⁷⁵ Ks. Lastensuojelun Keskusliiton, Mannerheimin Lastensuojeluliiton, Väestöliiton, Pelastakaa Lapset Ry:n, Suomen Vanhempainliiton sekä Ensi- ja turvakotien liiton kannanotto 2019.

terveysministeriö asettikin marraskuussa 2020 työryhmän, jonka tarkoituksena on valmistella Lanzaroten sopimuksen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2022–2025. Toimet Lanzaroten sopimuksen kansallisen toimeenpanon varmistamiseksi tapahtuvat pitkän ajan kuluttua itse sopimuksen ratifioimisesta⁷⁶.

Sen lisäksi, että kansainväliset sopimukset, joihin Suomi on sitoutunut, sääntelevät rikosprosessia lasten osalta, Suomea sitovat EU-jäsenvaltiona myös EU:n säännökset. Näistä säännöksistä keskeisin on direktiivi 2012/29/EU rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista (jatkossa uhridirektiivi), kun aihetta tarkastellaan lapsiasianomistajien kannalta. Rikoksesta epäiltyjä tai syytettyjä lapsia ja heidän oikeuksiaan käsitellään tarkemmin direktiivissä 2016/800/EU rikoksesta epäiltyjä tai syytettyjä lapsia koskevista menettelytakeista rikosoikeudellisissa menettelyissä (jatkossa lapsidirektiivi). Tässä lapsidirektiivissä ei käsitellä lainkaan rikoksen uhriksi joutuneita lapsia, joten sen käsittely on jätetty vain maininnan varaan tässä tutkielmassa.

Uhridirektiivissä edellytetään, että lapsiuhrien kohdalla lapsen etu tulee huomioida ensisijaisesti ja muutenkin lapsikeskeisessä lähestymistavassa tulee huomioida asianmukaisesti lapsen ikä, kypsyys, näkemykset, tarpeet ja huolenaiheet (artikla 1). Nämä vähimmäisvaatimukset tulee huomioida koko rikosprosessissa. Näin ollen myös rikosasian käsittelyn joutuisuuteen tulee kiinnittää erityistä huomiota lapsiasianomistajien kohdalla, jotta lapsen etu toteutuisi. Lasten kohtelun erityisvaatimukset on huomioitu esimerkiksi esitutkintalain (805/2011) 4 luvun 7 §:ssä, jossa säännellään kaikkien alle 18-vuotiaiden asianosaisten kohtelusta esitutkinnassa. Tätä ja muita esitutkintalain säännöksiä tarkastellaan tarkemmin seuraavassa luvussa 3.2.

Yleisten lapsiuhrien kohteluun liittyvien periaatteiden lisäksi uhridirektiivi edellyttää jäsenvaltioilta useita konkreettisia toimia lapsiasianomistajien hyväksi. Näitä ovat muun muassa lapsiuhrien tunnistamisen mahdollistavan tiedon leviämisen estäminen (artikla 21), lapsiuhrien kuulustelujen tallentaminen audiovisuaalisesti (artikla 24) sekä

⁷⁶ Vrt. Istanbulin sopimus ratifioitiin vuonna 2015 ja sen ensimmäinen kansallinen toimenpidesuunnitelma laadittiin vuosille 2018–2021.

edunvalvojan määrääminen lapsiuhrille (artikla 24). Nämä prosessuaaliset seikat on sisällytetty voimassa olevaan kansalliseen lainsäädäntöön kiitettävästi.

Uhridirektiivissä ei tuoda ollenkaan esille rikosasian käsittelyn keston pitkittymisen vaikutuksia uhrille. Prosessin kestosta ei itse asiassa ole mitään mainintaa direktiivissä. Lapsiasianomistajien osalta vaatimus prosessin joutuisuudesta voidaan kuitenkin perustaa vaatimukseen lapsen edun huomioimisen ensisijaisuudesta. Seuraavaksi tarkastellaan kansallisen lainsäädännön ja viranomaisten ohjeistusten sisältöä rikosprosessin kestosta. Tarkastelu aloitetaan kronologisessa järjestyksessä esitutkinnasta, josta siirrytään syyteharkinnan kautta oikeudenkäyntiin.

3.2 Esitutkintaa koskevat säädökset ja ohjeistukset

Rikosprosessin ensimmäinen vaihe on esitutkinta. Se käynnistyy useimmiten rikosilmoituksen tekemisestä⁷⁷. Esitutkinnan tarkoituksena on selvittää rikos ja sen teko-olosuhteet, rikoksella aiheutettu vahinko ja sillä saatu mahdollinen hyöty sekä asianosaiset⁷⁸. Rikosasian käsittelyn kokonaisuikaan suhteutettuna esitutkinta vie prosessin vaiheista yleensä eniten aikaa⁷⁹. Esitutkintalaki ei sisällä säännöksiä esitutkinnan keston enimmäisajasta. Perustuslain sisältämä vaatimus rikosprosessin joutuisuudesta ilmenee kuitenkin esitutkintalain 3 luvun 11 § 1 momentista, jonka mukaan "[e]situtkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä". Lain esitöissä ei oteta kantaa siihen, mitä tämä konkreettisesti tarkoittaa. Selkeästi viivytyksettömän käsittelyn toteutumisessa on kuitenkin ollut haasteita jo pidempään, sillä jo hallituksen esityksessä vuodelta 2010 tuodaan esille, kuinka ylimmät laillisuusvalvojat⁸⁰ ovat todenneet ratkaisuihinsa viivytyksettömän esitutkinnan toteutumisessa olevan parannettavaa.⁸¹

Mitä tulee alaikäisten erikoisaseman huomioimiseen esitutkinnassa, esitutkintalain 4 luvun 7 §:n mukaan "[a]lle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla". Tämä pätee alaikäisten epäiltyjen lisäksi myös

⁷⁷ Jokela 2008, s. 153.

⁷⁸ HE 222/2010 vp, s.26.

⁷⁹ Esim. Humppi – Ellonen 2010, s. 281.

⁸⁰ Ylimmillä laillisuusvalvojilla tarkoitetaan Suomessa valtioneuvoston oikeuskansleria ja eduskunnan oikeusasiamiestä.

⁸¹ HE 222/2010 vp, s. 188.

alaikäisiin rikoksen asianomistajiin. Lapsiasianomistajien erityinen haavoittuvuus on huomioitu hallituksen esityksessä painottamalla alaikäisen asianomistajan hienovaraisen kohtelun tärkeyttä erityisesti väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa rikosten traumaattisen luonteen vuoksi⁸². Iän ja kehitystason huomioivan kohtelun lisäksi esitutkintalailla pyritään ohjaamaan sitä, kuka suorittaa alaikäiseen kohdistettavat tutkintatoimenpiteet, sillä mahdollisuuksien mukaan nämä tulisi antaa lapsiin perehtyneiden tutkijoiden hoidettavaksi (ETL 4:7.1).

Oikeus ikätasoiseen kohteluun kuuluu kaikille rikosasian alaikäisille asianosaisille. Esitutkinnan toimittamisen kiireellisyyteen vaikuttaa sen sijaan alaikäisen prosessuaalinen rooli. Silloin, kun rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, esitutkinta on toimitettava kiireellisesti (ETL 3:11.2). Tämä lisäys sisällytettiin esitutkintalakiin viimeisimmän esitutkintauudistuksen⁸³ aikana. Saman uudistuksen yhteydessä oli myös esillä kiireellisyysperusteen⁸⁴ ulottaminen tilanteisiin, joissa rikoksen asianomistaja on alaikäinen. Kiireellisyysperusteen ulottamisesta alaikäisiin asianomistajiin käytyä keskustelua käsitellään tarkemmin luvussa 4.2.

Lainsäädännön lisäksi viranomaisten toimintaa on mahdollista ohjata sisäisillä ohjeilla. Koska esitutkinnan osalta keskeisin viranomaisena on poliisi, käsitellään seuraavaksi nimenomaan poliisin toimintaa esitutkinnassa ohjaavaa ohjeistusta. Näistä keskeisin on Poliisihallituksen ohje *Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa*⁸⁵ (POL-2019-34669). Ohjeen tavoitteena on yhdenmukaistaa poliisin toimintaa alle 18-vuotiaiden lasten kohtaamisessa poliisitoiminnassa riippumatta alaikäisen prosessuaalisesta asemasta⁸⁶. Koska tässä tutkielmassa käsitellään nimenomaan lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kestoa koskevaa sääntelyä, ohjetta tarkastellaan vain niiltä osin, kuin se on relevanttia asianomistajanäkökulmasta.

⁸² HE 222/2010 vp, s. 194–195.

⁸³ Esitutkintauudistuksella viitataan tässä yhteydessä eduskunnan maaliskuussa 2011 hyväksymään uuteen esitutkintalakiin (805/2011) ja sen valmistelutyöhön. Esitutkintalaki astui voimaan 1.1.2014.

⁸⁴ Kiireellisyysperusteella viitataan tässä tutkielmassa laissa säädettyyn velvollisuuteen asettaa tietty tehtävä etusijalle muihin tehtäviin nähden. Ks. VKS:2016:4 2. Kiireellisyysperusteista.

⁸⁵ Ohjeella on korvattu aiemmin voimassa ollut Poliisihallituksen ohje 2020/2013/5071 Lapsi asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa.

⁸⁶ Poliisihallituksen ohje POL-2019-34669, s. 3.

Esitutkinta on toimitettava viipymättä lain mukaan vain silloin, kun rikoksesta epäilty on alaikäinen. Poliisihallituksen ohjeessa vaatimus ulotetaan koskemaan myös tilanteita, joissa lapsi on asianosaisena⁸⁷ rikosasiassa: perus- ja ihmisoikeudellinen näkökulma edellyttää ohjeen mukaan alaikäisten yhdenvertaista kohtelua riippumatta siitä, onko alaikäinen rikosasiassa epäillyn vai asianomistajan roolissa⁸⁸. Poliisihallitus on siis omaksunut lainsäätäjää pidemmälle menevän tulkinnan kiireellisyysperusteen ulottamisesta myös rikoksen alaikäisiin asianomistajiin, jotta lapsen etu tulee huomioitua alaikäisen prosessuaalisesta roolista riippumatta. Esitutkinnan suorittamista viipymättä kaikissa lapsiin kohdistuneissa rikosepäilyissä puoltaa lapsen edun huomioimisen lisäksi lapsen oman kertomuksen keskeinen asema näyttönä.⁸⁹

3.3 Syyteharkintaa koskevat säädökset ja ohjeistukset

Esitutkinnan jälkeen on syyteharkinta, jossa syyttäjä ratkaisee esitutkinnassa hankitun selvityksen perusteella, nostaako hän syytteen epäillystä rikoksesta vai ei. Syytepakoperiaatteen eli legaliteettiperiaatteen mukaisesti syyttäjän on nostettava syyte, kun on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi.⁹⁰ Syyteharkinnan kestolle ei siis normaalitapauksessa ole asetettu määräaika. Poikkeuksen tähän muodostaa kuitenkin tilanne, jossa tuomioistuin päättää rikoksesta epäillyn vangitsemisesta⁹¹ ennen syytteen nostamista. Samalla kun tuomioistuin tekee päätöksen vangitsemisasiassa, sen tulee pakkokeinolain (806/2011) 3 luvun 14 §:n mukaan asettaa määräaika, jonka kuluessa syyte on nostettava. Jollei rikoksesta epäiltyä ole vangittu, syyteharkinnan takarajan muodostaa käytännössä viime kädessä kullekin rikokselle säädetty vanhentumisaika⁹².

⁸⁷ Esitutkinnassa asianosaisia ovat asianomistaja, rikoksesta epäilty ja muu henkilö, jonka oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin rikos ja sen selvittäminen voivat vaikuttaa (ETL 2:5).

⁸⁸ Poliisihallituksen ohje POL-2019-34669, s. 15.

⁸⁹ Poliisihallituksen ohje POL-2019-34669, s. 15.

⁹⁰ Spolander 2007, s. 265.

⁹¹ Vangitseminen on ankarin käytössä oleva pakkokeino, joten sen käyttö on hyvin rajattua. Rikoksesta epäilty on mahdollista vangita esitutkinnan, syyteharkinnan ja oikeudenkäynnin turvaamiseksi, jos se on välttämätöntä paon, todisteiden hävittämisen tai sotkemisen taikka rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi. Ks. Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 792.

⁹² Spolander 2007, s. 274.

Alaikäisten rikoksesta epäiltyjen osalta on erikseen säädetty oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a § (647/2003) 2 momentissa (670/2014), että "[j]os rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän syytteen". Jos syyte nostetaan, myös se tulee tehdä viivytyksettä. Alaikäisiin rikoksesta epäiltyihin sovellettava kiireellisyysperuste ei siis suoraan luo määräaikaa, jonka puitteissa syyttäjien tulee toimia. Vaatimus kiireellisestä käsittelystä sijoittaa kuitenkin alaikäisten tekemät rikokset käsittelyjärjestyksessä korkeammalle prioriteetille. Alaikäisten asianomistajien osalta ei ole olemassa sääntelyä syyteharkinnan tai syytteen noston kiireellisyydestä. Sääntelyä ehdotettiin muokattavan vuonna 2003 niin, että kiireellisyysvaatimus ulotettaisiin koskemaan myös alle 18-vuotiaita asianomistajia, mutta ehdotusta ei hyväksytty. Luvussa 4.2 käsitellään tarkemmin tämän muutosehdotuksen sisältöä ja luvussa 4.3 syitä sen heikkoon menestykseen.

Edellä on käyty läpi voimassa olevan lainsäädännön luomat reunaehdot syyteharkinnan kestolle ja syyttäjän toiminnalle. Laki ei tarjoa juurikaan säännöksiä siitä, missä järjestyksessä syyttäjien tulisi käsitellä syyteharkintaan siirretyt tapaukset, sillä syyttäjillä on itsenäinen syyteharkintavalta. Tästä huolimatta valtakunnansyyttäjällä on mahdollisuus ohjata syyttäjien toimintaa. Syyttäjälaitoksesta annetun lain (32/2019) mukaan valtakunnansyyttäjän tehtävänä on edistää syyttäjätöiminnan yhdenmukaisuutta, johon ohjeilla nimenomaan pyritään. Valtakunnansyyttäjän toistaiseksi voimassa oleva ohje syyttäjän tehtävien kiireellisyydestä ja etusijajärjestyksestä (VKS:2016:4) on ohjeista keskeisin, kun syyteharkinnan kestoa tarkastellaan asianomistajanäkökulmasta. Ohjeen tarkoitus on edistää syyttäjätöiminnan yhdenmukaisuutta luomalla raamit syyttäjän tehtävien kiireellisyyden ja priorisoinnin tapauskohtaiselle arvioinnille⁹³. Ohjeessa korostetaan, ettei kiireellisyysperusteiden yhdenmukainen soveltaminen muodosta riskiä syyttäjän itsenäisen ja riippumattoman syyteharkintavallan kanssa, sillä asian käsittelyjärjestys ei vaikuta yksittäisen asian lopputulokseen tai syyttäjän tapaan käsitellä sitä⁹⁴.

⁹³ VKS:2016:4, 1. Johdanto.

⁹⁴ VKS:2016:4 1. Johdanto.

Koska alaikäisten asianomistajien tapauksiin ei voida soveltaa lakisääteistä kiireellisyysperustetta, arvioitavaksi voi tulla valtakunnansyyttäjän ohjeessa mainitut harkinnanvaraiset kiireellisyysperusteet. Ensinnäkin alaikäisen asianomistajan rikosasiaan voi olla mahdollista soveltaa kokonaiskäsittelyajan pitkittymisen vaaraan perustuvaa harkinnanvaraista kiireellisyysperustetta⁹⁵. Jos asian siirtyessä syyteharkintaan syyttäjä toteaa esimerkiksi esitutinnan kestäneen poikkeuksellisen kauan, syyttäjän tulee omilla toimillaan jouduttaa prosessia ja asettaa tapaus etusijalle muihin tehtäviin nähden. Tilanteesta riippuen syyttäjän voi olla myös mahdollista kiirehtiä pyytämiensä lisätutkimusten tai lausuntojen saamista. Jos harkinnanvaraiset kiireellisyysperusteet on tarpeen asettaa keskinäiseen etusijajärjestykseen, kokonaiskäsittelyn pitkittymisen vaaralle tulee antaa etusija⁹⁶.

Kuten luvussa 3.2 kävi ilmi, lapsiin kohdistuneissa rikoksissa asian näyttö saattaa perustua suuresti tai kokonaan lapsen kertomukseen. Tällaisessa tilanteessa voisi olla mahdollista soveltaa harkinnanvaraisena kiireellisyysperusteena henkilötodistelun näyttöarvon heikkenemisen vaaraa. Valtakunnansyyttäjän ohjeessa on erikseen mainittu tapaukset, joissa ”kuultavat ovat keskenään läheisessä intressisuhteessa”⁹⁷. Epäilemättä tämä soveltuu esimerkiksi lasten ja vanhempien väliseen suhteeseen. Henkilötodistelun näyttöarvoa auttaa säilyttämään asianomistajana olevan lapsen kertomuksen videoiminen, joka nuorten lasten tapauksessa on pääsääntönä. Esitutkintalain 9 luvun 4 § (736/2015) 1 momentin mukaan nuoren asianomistajan kuulustelu on tallennettava, jos sitä on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä, ja asianomistajan henkilökohtainen kuuleminen oikeudessa aiheuttaisi hänelle haittaa.

Näin ollen tämä syyteharkintaan kohdistuvan harkinnanvaraisen kiireellisyysperusteen soveltaminen vaatisi poikkeuksellisia olosuhteita, sillä lapsiasianomistajan kuulustelu tallennetaan jo esitutkinnassa, joten syyteharkinnan aikana ei pitäisi olla enää vaaraa henkilötodistelun näyttöarvon heikkenemisestä. Kolmantena harkinnanvaraisena kiireellisyysperusteena voi tulla kyseeseen alaikäisen asianomistajan merkittävä

⁹⁵ VKS:2016:4 2.2 Harkinnanvaraiset kiireellisyysperusteet.

⁹⁶ VKS:2016:4 3.2 Syyttäjän toimenpiteet.

⁹⁷ VKS:2016:4 2.2 Harkinnanvaraiset kiireellisyysperusteet.

yksityinen etu⁹⁸. Erityisesti väkivalta- ja seksuaalirikokset uhkaavat lasten normaalia psyykkistä kehitystä⁹⁹, joten näissä tilanteissa merkittävä yksityinen etu voisi puoltaa syyteharkinnan suorittamista kiireellisenä.

Vaikka syyteharkinnan toimittamista varten on olemassa edellä kuvatun mukaisesti etusijajärjestys, harkinnanvaraisia kiireellisyysperusteita ei ole mahdollista ilmaista tyhjentävästi. Syyttäjän on aina tehtävä tapauskohtainen arviointi. Jollei alaikäiseen kohdistuneeseen rikosasiaan voida soveltaa tai ei sovelleta harkinnanvaraista kiireellisyysperustetta, se voi pahimmillaan tarkoittaa käsittelyn pitkittymistä entisestään: harkinnanvaraisia kiireellisyysperusteita sovellettaessa kiireellisyysperustetta vailla olevien tehtävien hoitaminen viivästyy.

3.4 Oikeudenkäyntiä koskevat säädökset

Kun syyttäjä on päättänyt nostaa syytteen epäillystä rikoksesta, rikosasia tulee oikeudenkäynnistä rikoslaissa annetun lain (689/1997) 5 luvun 1 § 1 momentin mukaan viireille haastehakemuksen saapuessa käräjäoikeuden kansliaan. Eräissä tilanteissa syyttäjä saa nostaa syytteen antamalla haasteen itse. Tässä tilanteessa rikosasia tulee viireille, kun haaste annetaan tiedoksi vastaajalle.¹⁰⁰ Lähtökohtaisesti ei ole säädetty määräaikaa sille, missä ajassa pääkäsittely on järjestettävä rikosasian viireille tulon jälkeen. Pääsääntöön liittyy kuitenkin muutama poikkeus, joiden ollessa kyseessä pääkäsittely on pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian viireilletulosta: pääkäsittely on pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian viireilletulosta, jos vastaaja on vangittuna, matkustuskiellossa tai pidätettynä virantoimituksesta (ROL 5:13.1).

Tämän lisäksi alle 18-vuotiaiden vastaajien kohdalla pääkäsittely on pidettävä 30 päivän kuluessa rikosasian viireilletulosta, jos haastehakemuksessa kuvattujen seikkojen vallitessa rikoksesta on säädetty ankarampi rangaistus kuin kuusi kuukautta vankeutta (ROL 5:13.2). Säännökseen sisällytetty kuuden kuukauden vankeuden vähimmäisrangaistus rajaa soveltamisen ulkopuolelle useita, moitittavuusarvoltaan pienempiä

⁹⁸ VKS:2016:4 2.2 Harkinnanvaraiset kiireellisyysperusteet.

⁹⁹ Taskinen 2004, s. 17.

¹⁰⁰ Tätä menettelyä on oikeuskirjallisuudessa kutsuttu niin sanotuksi *syyttäjähasteeksi*. Sen käyttöalaa lisättiin vuoden 2006 rikosprosessiuudistuksessa. Ks. Jokela 2008, s. 278.

rikoksia¹⁰¹. Jos alle 18-vuotias vastaaja on kuitenkin vangittuna tai matkustuskiellossa, pääkäsittelyyn järjestämiseen sovelletaan edellä mainittua kahden viikon määräaika¹⁰². Näitä määräaikoja on kuitenkin mahdollista pidentää, jos se on tarpeellista esimerkiksi asiantuntijalausunnon hankkimiseksi tai puutteellisen esitutkinnan täydentämiseksi. Alaikäisten asianomistajien osalta ei ole säädetty vastaavaa määräaikaa pääkäsittelyyn toimittamisesta rikosasian vireilletulon jälkeen. Määräajan asettaminen oli esillä 2000-luvun alussa käsiteltäessä lakialoitetta LA83/2003 vp. Lakialoitetta tarkastellaan tarkemmin luvussa 4.2.

4 LAPSIIN KOHDISTUNEIDEN RIKOSTEN KÄSITTELYN SÄÄTÄMINEN KIIREELLISEKSI

Kuten edellisessä lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn keston sääntelyä käsittelevästä luvussa kävi ilmi, Suomessa ei tällä hetkellä ole voimassa lainsäädäntöä, joka edellyttäisi lapsiin kohdistuvien rikosten kiireellistä käsittelyä. Aihe on kuitenkin ollut esillä jo aiemmin, jolloin kiireellisyysperusteen säätämistä ei katsottu kuitenkaan tarkoituksenmukaiseksi. Seuraavaksi esitellään, mistä tarve lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kiireellisyydestä on johdettavissa. Tämän jälkeen käsitellään 2000-luvun alussa esillä ollutta lainsäädäntöhanketta kiireellisyysperusteen ulottamiseksi lapsiasianomistajiin. Viimeiseksi eritellään lakialoitteeseen liitetyt ongelmat, jotka osaltaan ovat johtaneet siihen, ettei lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyä ole säädetty Suomessa kiireelliseksi.

4.1 Perusteet lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn säätämiseksi kiireelliseksi

Perusteet lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelemiseksi kiireellisesti voidaan johtaa ensinnäkin Suomea sitovista kansainvälisistä sopimuksista, jotka pitävät sisällään vaatimuksen lapsen edun huomioimisesta. Toiseksi tätä voidaan perustella yhdenvertaisuusperiaatteella.

¹⁰¹ Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi liikenneturvallisuuden vaarantaminen (RL 23:1) ja huumausaineen käyttörikos (RL 50:2a).

¹⁰² HE 271/2004 vp, s. 40.

Kansainvälisten velvoitteiden merkitystä lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn keston käsiteltiin jo luvussa 3.1. Mikään sopimus ei suoraan edellytä käsittelyn säätämistä kiireelliseksi. Lapsen etua koskevista sopimusten artikloista pystytään kuitenkin johtamaan perusteet vaatimukselle käsittelyn kiireellisyydestä.

Vaatus lapsen edun huomioimisesta sisältyy muun muassa lapsen oikeuksien sopimukseen (artikla 3, kohta 1), Lanzaroten sopimukseen (artikla 30, kohta 1) ja uhridiaktiiviin (artikla 1, kohta 2). Lapsen etua ei ole mahdollista määrittellä tyhjentävästi, vaan se on toimintaa ohjaava periaate, jonka sisältö määräytyy eri periaatteiden välillä tehtävän punninnan pohjalta¹⁰³. Lapsen etu periaatteena onkin huomioitava kaikessa lapsia koskevassa lainsäädännössä eli myös esimerkiksi esitutkintalaissa ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa. Lapsen edun huomioiminen kaikessa lainsäädännössä ei kuitenkaan aina ole Suomessa toteutunut ja YK:n lapsen oikeuksien komitea on esittänyt huolensa tästä.¹⁰⁴ Kansallisessa lainsäädännössä lapsen edun käsite onkin ymmärretty lapsen oikeuksien sopimusta suppeammin¹⁰⁵.

Lapsen edun huomioiminen on erityisen tärkeää lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyssä, koska rikosprosessin pitkittyminen on erityisen haitallista lapsiasianomistajille¹⁰⁶. Rikosprosessin keston merkitystä lapsiasianomistajille käsiteltiin tarkemmin luvussa 1.2. Näin ollen siis lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn säätäminen kiireelliseksi olisi omiaan parantamaan lapsen edun huomioimista rikosprosessiin liittyvässä lainsäädännössä.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 39 artiklassa edellytetään sopimusvaltioiden ryhtyvän ”kaikkiin asianmukaisiin toimiin edistääkseen – – pahoinpitelyn – – uhriksi joutuneen lapsen ruumiillista ja henkistä toipumista”. Kuten jo johdannossa tuotiin esille, rikoksen uhrin toipuminen on tosiasiallisesti mahdollista monesti vasta rikosprosessin päättyessä¹⁰⁷. Toipumisen edistämiseksi voidaan siis pitää tärkeänä prosessin saamista valmiiksi mahdollisimman nopeasti. Artiklassa mainittu vaatimus kaikkiin asianmukaisiin

¹⁰³ Tolonen 2015, s. 76–77.

¹⁰⁴ Hakalehto 2018b, s. 3.

¹⁰⁵ Hakalehto-Wainio 2013, s. 32.

¹⁰⁶ Määttä 2013, s. 26 ja European Union Agency for Fundamental Rights 2007, s. 36.

¹⁰⁷ Virolainen 2006, s. 568–569.

toimiin ryhtymisestä on hyvin lavea, eikä sopimuksen esitöissä ole tarkennettu tätä vaatimusta¹⁰⁸. Näin ollen sääntelyn kiireellisyyttä on mahdollista pitää artiklan 39 tarkoittamana asianmukaisena toimenä lapsen henkisen toipumisen edistämisessä.

Vaikka tässä tutkielmassa keskitytään erityisesti lapsiin kohdistuneisiin pahoinpitelyrikkoksiin, voidaan tässä kohdassa nostaa esiin myös Lanzaroten sopimus, joka koskee lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan. Voimassa oleva lainsäätö ei tee eroa rikostyypeittäin lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kiireellisyyteen. Näin ollen myöskään lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia ei käsitellä rikosprosessissa kiireellisinä.

Lanzaroten sopimuksen 30 artiklan 3 kohdassa edellytetään sopijapuolten varmistavan, että ”tutkinta ja rikosprosessi ovat ensisijaisia ja ne toteutetaan ilman aiheetonta viivytystä”. Vaatimus rikosprosessin etenemisestä ilman aiheetonta viivytystä vastaa voimassa olevan sääntelyn luomaa oikeustilaa: Esitutkinta tulee toimittaa ilman aiheetonta viivytystä (ETL 3:11.1). Lisäksi kaikilla on perustuslaillinen oikeus oikeudenkäyntiin ilman aiheetonta viivytystä (PL 21:1). Lainsäädännössä ei kuitenkaan aseteta lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tutkintaa tai rikosprosessia asemaan, jota voitaisiin pitää ensisijaisena muihin rikoksiin verrattuna.

Jos vaatimusta ensisijaisuudesta tulkitaan sen sanamuodon mukaan, voidaan artiklan 30 kohdasta 3 tehdä se johtopäätös, että lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tutkinta ja rikosprosessi tulisi järjestää ennen muiden rikosten käsittelyä. Tämä edellyttäisi lakisääteiden kiireellisyysperusteen säätämistä: tapausten, joihin ei sovelleta kiireellisyysperustetta, tutkinta tosiasiallisesti viivästyy, kun kiireelliseksi säädetyt tapaukset menevät niiden ohi käsittelyjärjestyksessä. Koska nykyinen lainsäätö ei tunnista lapsiin kohdistuneisiin seksuaalirikoksiin sovellettavaa kiireellisyysperustetta, Suomen voidaan nähdä implementoineen Lanzaroten sopimuksen tavalla, joka on altis kritiikille.

Kansainvälisten sopimusten ja niiden sisältämien velvoitteiden lisäksi lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn säätämistä kiireelliseksi voidaan perustella yhdenvertaisuudella. Kuten luvusta 3 käy ilmi, alaikäisten tekemäksi epäiltyjen rikosten osalta lakiin

¹⁰⁸ Robinson 2012, s. 80.

on kirjattu kiireellisyysperuste. Esitutinnan osalta edellytetään sen toimittamista kiireellisesti (ETL 3:11.2). Myös päätös siitä, nostetaanko syyte vai ei, tulee tehdä kiireellisesti (ROL 1:8a.2). Oikeudenkäynnin osalta on asetettu 30 päivän määräaika pääkäsittelyn järjestämiselle rikosasian vireilletulon jälkeen, jos syytteen mukainen teko täyttää lain edellytykset¹⁰⁹ (ROL 5:13.2).

Nykyinen tilanne asettaa siis lapsiasianomistajan rikosasian keston osalta heikompaan asemaan kuin rikoksesta epäillyn lapsen¹¹⁰. Poliisihallitus näyttää tiedostaneen tämän epäkohdan: Poliisihallituksen ohjeessa on linjattu, että perus- ja ihmisoikeusnäkökulmat edellyttävät alaikäisen yhdenvertaista kohtelua oli hän rikoksesta epäilty tai uhri, joten myös asianomistajatilanteessa esitutkinta tulee hoitaa kiireellisesti¹¹¹.

Myös eduskunnan oikeusasiamies on ottanut kantaa lapsiin kohdistuneiden rikosten säätämisestä kiireelliseksi antamalla ratkaisun EOAK 5625/2020 syyskuussa 2020. Tässä ratkaisussa eduskunnan oikeusasiamies on perustanut kantansa edellä mainittujen kansainvälisten sopimusten artikloihin. Ratkaisussa eduskunnan oikeusasiamies ilmaisi oman perustellun kantansa siitä, että esitutkinta tulisi säätää kiireelliseksi alaikäisten henkeen, terveyteen tai seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuneissa rikoksissa. Sääntelyn ei tulisi myöskään rajoittua vain esitutinnan säätämiseen kiireelliseksi, vaan koko rikosprosessiketju tulisi ottaa tarkasteluun.¹¹² Eduskunnan oikeusasiamies on saattanut tiedon lainsäädännön kehittämistarpeesta oikeus- ja sisäministeriöön, joita on pyydetty ilmoittamaan tammikuun 2021 loppuun mennessä mahdollisista toimenpiteistä asiassa¹¹³. Toukokuuhun 2021 mennessä kumpikaan ministeriöistä ei ole ainakaan julkisesti ottanut kantaa tähän eduskunnan oikeusasiamiehen esiin nostamaan lainsäädännön kehittämistarpeeseen.

¹⁰⁹ Epäilystä teosta tulee haastehakemuksessa kuvattujen seikkojen vallitessa rikoksesta olla säädetty ankarampi rangaistus kuin kuusi kuukautta vankeutta.

¹¹⁰ Rikoksesta epäillyn lapsen asettamista käsittelyn keston osalta lapsiasianomistajaa parempaan asemaan voidaan perustella esimerkiksi rikosprosessin epäillyn oikeuksia rajoittavalla luonteella sekä tavoitteella rikoskierteen mahdollisimman aikaisesta katkaisemisesta. Ks. HE 222/2010 vp, s. 188–189 ja Muurman – Kaartinen 2014.

¹¹¹ Poliisihallituksen ohje POL-2019-34669, s. 15.

¹¹² EOAK 5625/2020 s. 10.

¹¹³ EOAK 5625/2020 s. 10.

Eduskunnan oikeusasiamies käsittelee työnsä kautta muun muassa pitkittyneistä rikosprosesseista tehtyjä kanteluita. Eduskunnan oikeusasiamiehen kannanotto on tältä osin looginen, vaikka kannanotto kiireellisyysperusteen säätämiseksi vie oikeusasiamiehen toimintaa etäämmälle sen alkuperäisestä valvontafunktiosta¹¹⁴.

4.2 Lakialoite lapsiin kohdistuneiden rikosten kiireellisestä käsittelystä

Ensimmäisen kerran kiireellisyysperusteen ulottaminen rikoksen alaikäisiin asianomistajiin on ollut esillä vuonna 2003, jolloin 106 kansanedustajaa allekirjoitti lakialoitteen¹¹⁵, jolla pyrittiin muuttamaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia niin, että vastaajan alaikäisyyden lisäksi asianomistajan alaikäisyys olisi peruste asian kiireelliselle käsittelylle niin syyteharkinnassa kuin oikeudenkäynnissä.

Ennen aloitteesta esitettyjen huomioiden esittelemistä on tarpeen käydä läpi, mitä muutoksia lakialoitteella LA 83/2003 vp ehdotettiin ja miten nämä muutokset eroavat voimassa olevasta sääntelystä¹¹⁶. Lakialoitteessa ehdotettiin kahta muutosta.

Ensinnäkin ehdotettiin, että oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a § muutettaisiin seuraavaan muotoon (jatkossa muutosehdotus 1):

”Jos rikoksen tekijä tai uhri on alle 18-vuotias, syyttäjän on kiireesti ratkaistava, nostaako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytystä.”

Voimassa oleva oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a § 2 momentti (670/2014) kuuluu:

”Jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytystä.”

Suurin prosessuaalinen ero momenttien välillä on, että lakialoitteessa vaatimus syyttäjän kiireellisestä ratkaisusta ulotettiin koskemaan myös tilanteita, joissa rikoksen uhri on alaikäinen. Tämän lisäksi huomionarvoista on myös lakialoitteessa käytetyt termit

¹¹⁴ Husa 2002, s. 376.

¹¹⁵ Kyseessä lakialoite LA 83/2003 vp.

¹¹⁶ Lakialoitteen muutoksia verrataan voimassa olevaan lainsäädäntöön, sillä tutkielman tavoitteena on tunnistaa lainsäädännöllisiä keinoja rikosasian käsittelyn lyhentämiseksi lapsiin kohdistuneissa rikoksissa. Näin ollen on tarpeen tutkia, miten nykyinen sääntely on rinnastettavissa aiemmin ehdotettujen muutosten kanssa.

rikoksen tekijä ja uhri, joihin myös muun muassa nuorisorikostyöryhmä on kiinnittänyt huomiota¹¹⁷. Ehdotuksen ongelmia eritellään tarkemmin luvussa 4.3.

Toinen lakialoitteeseen sisältynyt muutosehdotus koski oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n muuttamista seuraavaan muotoon (jatkossa muutosehdotus 2):

”Jos asianomistaja on alle 18-vuotias tai jos alle 18-vuotias vastaaja on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, taikka jos vastaaja on vangittuna, matkustuskiellossa tai virantoimituksesta pidätettynä, pääkäsittely on pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian vireilletulosta. Jos vangitsemisesta, matkustuskiellosta tai virantoimituksesta pidättämisestä on päätetty syytteen nostamisen jälkeen, määräaika lasketaan siitä, kun sellainen päätös on tehty.

Jos 7 tai 11 §:ssä tarkoitettu toimenpide, syytteiden käsitteleminen yhdessä tai muu tärkeä syy vaatii, 1 momentissa tarkoitettu määräaika voidaan määrätä kahta viikkoa pidemmäksi.”

Voimassa oleva oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 § (243/2006) säännös kuuluu:

”Jos vastaaja on vangittuna, matkustuskiellossa tai virantoimituksesta pidätettynä, pääkäsittely on pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian vireilletulosta. Jos vangitsemisesta, matkustuskiellosta tai virantoimituksesta pidättämisestä on päätetty syytteen nostamisen jälkeen, määräaika lasketaan siitä, kun päätös on tehty.

Jos alle 18-vuotias vastaaja on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty ankarampi rangaistus kuin kuusi kuukautta vankeutta, pääkäsittely on pidettävä viimeistään 30 päivän kuluessa rikosasian vireilletulosta. Jos pääkäsittely peruutetaan, uusi pääkäsittely on pidettävä 30 päivän kuluessa päivästä, jona pääkäsittely oli tarkoitus toimittaa.

Jos 7 tai 11 §:ssä tarkoitettu toimenpide, syytteiden käsitteleminen yhdessä tai muu tärkeä syy vaatii, 1 tai 2 momentissa tarkoitettu määräaika voidaan määrätä säädettyä pidemmäksi.”

Myös tässä säännöksessä eroavaisuudet liittyvät siihen, että alaikäinen asianomistaja on rinnastettu alle 18-vuotiaasen vastaajaan. Lisäksi määräaika pääkäsittelyn järjestämiselle rikosasian vireilletulon jälkeen on nykyään 30 päivää muutosehdotuksessa mainitun kahden viikon sijasta¹¹⁸.

¹¹⁷ Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12, s. 59.

¹¹⁸ Pääkäsittely on toimittamisen määräaikaa rikosasian vireilletulosta muutettiin kahdesta viikosta 30 päivään vuonna 2006. Muutosta perusteltiin sillä, ettei aiempi kahden viikon määräaika riittänyt

Aloite siirtyi valiokuntakäsittelyyn. Lakivaliokunta ehdotti mietinnössään¹¹⁹ asiaa sen enempää avaamatta, että lakialoite tulisi hylätä. Kielteisen kantaan vaikutti ilmeisesti oikeusministeriön omasta aloitteestaan antama kirjallinen lausunto, jossa mainittiin alaikäisiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn nopeuttamisen arvioinnin olevan tarkoituksenmukaista samassa yhteydessä, kun alaikäiseen vastaajaan liittyvät säännökset ovat käsittelyssä¹²⁰. Vaikka lakialoitteen oli allekirjoittanut yli puolet kansanedustajista, eduskunta päätyi lopulta hylkäämään aloitteen lakivaliokunnan ehdotuksen mukaisesti.

Vain muutama viikko sen jälkeen, kun edellä mainittu lakialoite lähetettiin lakivaliokunnan käsittelyyn, oikeusministeriö asetti työryhmän¹²¹, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus hallituksen esitykseksi alaikäisten tekemäksi epäiltyjen rikosasioiden käsittelemisestä¹²². Työryhmä koostui 11 jäsenestä, joista kuusi oli ministeriöiden virkamiehiä¹²³. Tämän lisäksi työryhmään kuului edustaja poliisista, syyttäjälaitokselta, käräjäoikeudesta, sosiaalitoimesta ja oikeusavusta. Mietinnössään nuorisorikostyöryhmäksi itseään kutsunut työryhmä otti kantaa myös rikosten alaikäisten asianomistajien asemaan ja lakialoitteessa esitettyihin sääntelyn muutosehdotuksiin. Nuorisorikostyöryhmä on mietinnössään keskittynyt siis käsittelemään lakialoitteessa esitettyjä muutoksia, ei pohtimaan itsenäisesti muita mahdollisia keinoja lapsiasianomistajien aseman parantamiseksi.

Lakialoite osoittautui nuorisorikostyöryhmän tarkastelussa ongelmalliseksi. Näitä lakialoitteessa havaittuja ongelmia käsitellään seuraavassa luvussa 4.3. Työryhmä kuitenkin totesi, että erityisesti lapsiin ja nuoriin kohdistuvat henkeen ja terveyteen liittyvät

pääkäsittelyä edeltäviin toimenpiteisiin, jolloin sitä ei myöskään ole noudatettu. Näin muutoksella ei olisi vaikutusta tosiasiallisiin käsittelyaikoihin. Ks. HE 271/2004 vp, s. 19.

¹¹⁹ Lakivaliokunta käsiteli lakialoitetta yhdessä muutaman muun lakialoitteen kanssa. Käsittelyssä olleista aloitteista laadittiin yhteinen mietintö LaVM 1/2006 vp.

¹²⁰ Tällä viitattiin lainsäädäntöhankkeeseen, jota varten oikeusministeriö asetti nuorisorikostyöryhmän lokakuussa 2003. Ks. Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12, s. 59.

¹²¹ Lakialoite LA 83/2003 vp lähetettiin lakivaliokuntaan 24.9.2003 ja oikeusministeriö asetti työryhmän 7.10.2003. Työryhmän perustaminen ei suoraan liittynyt lakialoitteen käsittelyyn. Lakivaliokunnan mietinnössä ei viitata työryhmän löydöksiin, mutta työryhmän mietinnössä otetaan esille lakialoite LA 83/2003 vp.

¹²² Mietinnön pohjalta annettiin hallituksen esitys eduskunnalle laiksi nuorisorangaistuksesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 102/2004 vp.). Tässä hallituksen esityksessä ei käsitellä alaikäisiä rikosten asianomistajia, joten sitä ei tässä tutkielmassa käsitellä tämän enempää.

¹²³ Työryhmän jäsenistä viisi oli oikeusministeriön virkamiehiä ja yksi sosiaali- ja terveysministeriön virkamies.

rikokset edellyttävät vakavuutensa vuoksi selvittämisen kiirehtimistä¹²⁴. Aiheen tärkeys siis tunnustettiin, mutta käsiteltyjä muutosehdotuksia ei pidetty onnistuneina tai tarkoituksenmukaisina.

4.3 Lakialoitteessa havaitut ongelmat

Lakialoite LA 83/2003 vp sisälsi edellä kerrotun mukaisesti kaksi muutosehdotusta. Ennen näiden yksittäisten muutosehdotusten ongelmien läpikäymistä tarkastellaan lakialoitteen ongelmia yleisemällä tasolla. Ensimmäiseksi nuorisorikostyöryhmä nosti mietinnössään esille sen, etteivät lakialoitteen muutosehdotukset ole johdonmukaisia¹²⁵. Esitutkinta vie usein huomattavan osan rikosprosessin kokonaisajasta. Siitä huolimatta aloitteessa ehdotettiin kiireellisyysperusteen ulottamista vain syyteharkintaan ja tuomioistuinkäsittelyyn.

Toinen ongelma ehdotetussa muutoksessa oli nuorisorikostyöryhmän mukaan se, että kiireellisyysvaatimus ulotettaisiin lakialoitteen sanamuodon mukaan koskemaan kaikkia niitä tilanteita, joissa asianomistajana on alaikäinen. Sääntelyn laajentaminen kaikkiin alaikäisiin kohdistuneisiin rikoksiin ei mahdollistaisi epäillyn rikoksen laadun huomioimista, vaan henkeä, terveyttä ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavat teot tulisi käsitellyksi samalla kiireellisyydellä kuin esimerkiksi vähäiset omaisuuteen kohdistuvat rikokset.¹²⁶

Kolmanneksi lakialoitteen perusteluissa viitattiin siihen, että usein lapsiin kohdistuvat väkivaltarikokset tulevat ilmi vasta vuosia itse teon jälkeen, ja erityisesti näissä tilanteissa asian nopea käsittely olisi tarpeen. Nuorisorikostyöryhmä on mietinnössään päätenyt päinvastaiseen lopputulokseen: jos rikoksen tapahtumisesta on kulunut jo aikaa ja asianomistaja on mahdollisesti jo täysi-ikäinen, ei kiireelliselle käsittelylle ole tarvetta ainakaan tällä perusteella. Ajan kulumisen ja siten todisteluun liittyvät haasteet itsessäänkin monesti pidentävät rikosasian käsittelyn kestoa tällaisissa tilanteissa, eikä silloin tiukan määräajan puitteissa ole välttämättä mitenkään mahdollista pysyä.¹²⁷

¹²⁴ Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12, s. 63.

¹²⁵ Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12, s. 62.

¹²⁶ Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12, s. 59.

¹²⁷ Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12, s. 62.

Neljänneksi työryhmä kiinnitti huomiota siihen, ettei pääkäsittelyn kiirehtiminen välttämättä aina ole asianomistajan edun mukaista, jos asiaa tarkastellaan asianomistajan rikosasian yhteydessä esittämän vahingonkorvausvaatimuksen¹²⁸ näkökulmasta. Jos asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus käsitellään rikosasian yhteydessä, asianomistajalle ei synny kustannuksia niiltä osin, kun syyttäjä huolehtii esimerkiksi oikeudenkäyntiaineiston esittämisestä¹²⁹. Erityisesti väkivaltarikoksissa vahingonkorvausvaatimusten suuruus tai peruste ei välttämättä ole tiedossa heti epäillyn rikoksen jälkeen. Jos oikeudenkäynti olisi pidettävä tietyn määräajan kuluessa, yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittely jouduttaisiin mahdollisesti erottamaan omaksi riita-asiakseen, jolloin asianomistajalle aiheutuisi tästä kuluriski. Alaikäisten asianomistajien kohdalla nuorisoriikostyöryhmä piti yksityisoikeudellisen vaatimuksen samanaikaista käsittelyä rikosasian kanssa erityisen tärkeänä, sillä alle 18-vuotias asianomistaja ei käytännössä pysty edustamaan itseään ilman apua¹³⁰.

Yleisten ongelmien lisäksi myös konkreettisiin muutosehdotuksiin liittyi ongelmia. Ensimmäisen muutosehdotuksen (ks. luku 4.2), joka koski syyteharkinnan kiireellisyyttä, kohdalla ongelma liittyi siinä käytettyihin termeihin *rikoksen tekijä ja uhri*¹³¹. Rikoksen tekijästä ei voida syyttömyysperiaatteen mukaisesti puhua kesken rikosprosessin. Myöskään henkilöä, johon epäilty rikos on kohdistunut, ei puhutella yleensä uhrina, vaan asianomistajana.

Toisen muutosehdotuksen (ks. luku 4.2) osalta ongelma tiivistyy ehdotuksen liian laajaan soveltamisalaan: lakiehdotuksessa oleva määräaika koskisi kaikkia rikosnimikkeitä asianomistajan ollessa alaikäinen. Muutoksella ei siten saatettaisi alaikäisiä asianomistajia ja vastaajia samankaltaiseen asemaan, sillä alaikäisten vastaajien osalta kiireellisyyssperustetta voidaan soveltaa vain, jos epäillystä rikoksesta on säädetty ankarampi rangaistus kuin kuusi kuukautta vankeutta. Tällä sanamuodolla rajataan säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle useita moitittavuusarvoltaan vähäisempiä rikoksia,

¹²⁸ Rikosasian oikeudenkäynnissä on mahdollista esittää kaikki samaan tekoon perustuvat vaatimukset, vaikka ne olisivat luonteeltaan yksityisoikeudellisia. Tämä adheesioperiaate on muodostaa vakiintuneen poikkeuksen eri prosessilajien erillisyyteen. Ks. esim. Jokela 2008, s. 255.

¹²⁹ Jokela 2008, s. 256.

¹³⁰ Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12, s. 62.

¹³¹ Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12, s. 59.

sillä kaikkia epäiltyjä rikoksia ei ole nykyisten resurssien valossa mahdollista käsitellä kiireellisinä.

Yhteenvedona voidaan todeta nuorisoriikostyöryhmän katsoneen, että suurimmat ongelmat lakialoitteessa ehdotetuissa muutoksissa ja siten kiireellisyysperusteen ulottamisessa alaikäisiin asianomistajiin liittyivät muutosten epäjohtonmukaisuuteen, liian laajaan soveltamisalaan, haasteisiin käsitellä yksityisoikeudellisia korvausvaatimuksia rikosasian yhteydessä ja epätarkoituksenmukaisiin sanavalintoihin. Lisäksi nostettiin esille, ettei ainakaan mietinnön valmistumishetkellä ollut olemassa tutkimustietoa siitä, miten rikosasian nopea käsittely vaikuttaisi alaikäisen asianomistajan henkiseen toipumiseen rikoksesta¹³². Nuorisoriikostyöryhmän mietinnössään esille nostamat lakitekniiset ongelmat tai perustelujen puutteellisuutta ei kuitenkaan voida pitää ylitsepääsemättöminä esteitä olla ottamatta asiaa uudelleen tarkasteluun¹³³.

Työryhmän kokoonpanolla on myös voinut olla vaikutusta sen esittämiin kannanottoihin: yhtä sosiaalitoimen edustajaa lukuun ottamatta kaikki työryhmän jäsenet olivat ministeriöiden virkamiehiä tai edustivat muutoin rikosprosessin parissa työskenteleviä viranomaisia. Lapsen etu olisi voinut saada mietinnössä suuremman painoarvon, jos mukana olisi ollut laajemmin esimerkiksi lastensuojelun asiantuntijoita.

5 RIKOSPROSESSIN KESTO ESIMERKKITAPAUKSISSA

Seuraavaksi vastataan empiirisen esimerkkitapausaineiston avulla kysymyksiin, kuinka kauan rikosprosessi on kestänyt ja millaisia kestoja selittäviä tekijöitä aineistossa esiintyy (tutkimuskysymykset 3 ja 4). Aineiston taustatiedot on avattu luvussa 2.2 olevassa taulukossa 2. Ensin esitellään rikosprosessin ja sen osien kesto esimerkkitapauksissa. Tämän jälkeen käydään läpi, millaisia kestoja selittäviä tekijöitä tapauksista on löydetty.

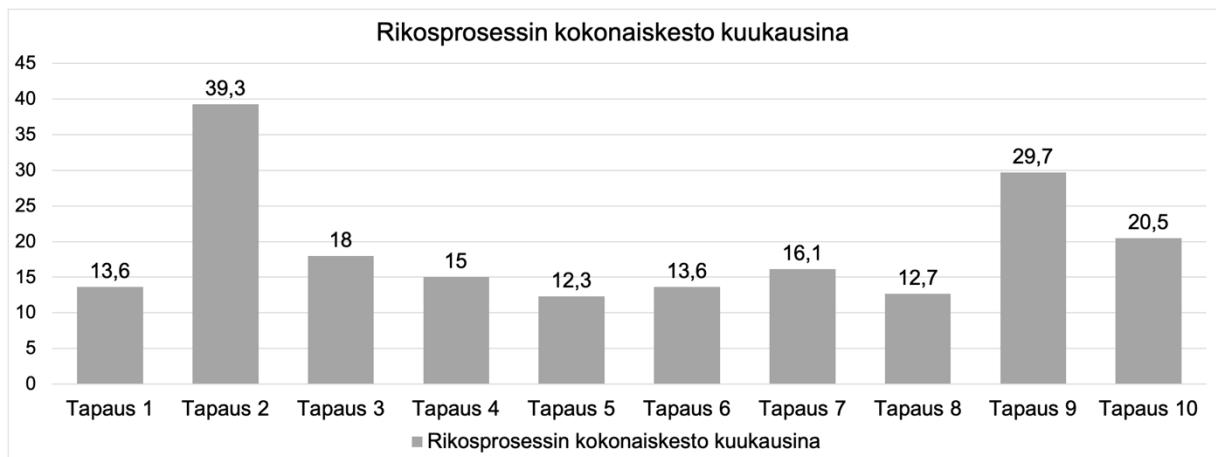
¹³² Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12, s. 61.

¹³³ EOAK 5625/2020, s. 9–10.

5.1 Rikosprosessin kokonaiskesto ja keston jakautuminen vaiheittain

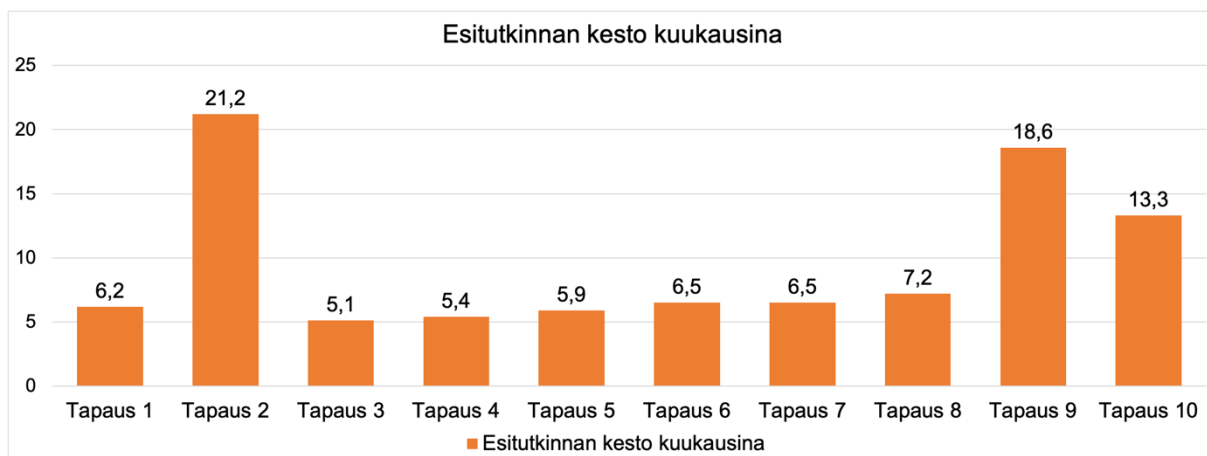
Esimerkkitapauksista käydään ensin läpi prosessin kokonaiskesto, jonka jälkeen tarkastellaan prosessin kesto vaiheittain (esitutkinta, syyteharkinta ja oikeudenkäynti). Kestot esitetään kuvioissa kuukausina yhden desimaalin tarkkuudella.

Kuvioon 3 on koottu rikosprosessin kokonaiskesto esimerkkitapauksissa. Kokonaiskesto on laskettu rikosilmoituksen kirjaamispäivästä käräjäoikeuden tuomion antopäivään. Esimerkkitapauksissa on nähtävissä suurta vaihtelua prosessin kokonaiskestossa: kauimmillaan prosessi on kestänyt reilusti yli kolme vuotta (tapaus 2) ja nopeimmillaan vain hieman päälle vuoden (tapaus 5). Esimerkkitapausten rikosprosessin keston keskiarvo on 19,1 kuukautta. Keskiarvoa nostavat pitkään kestäneet tapaukset 2, 9 ja 10. Muiden tapauksien kesto (12,3–18 kk) jää selvästi tämän keskiarvon alle.

Kuvio 3. Esimerkkitapausten rikosprosessin kokonaiskesto kuukausina

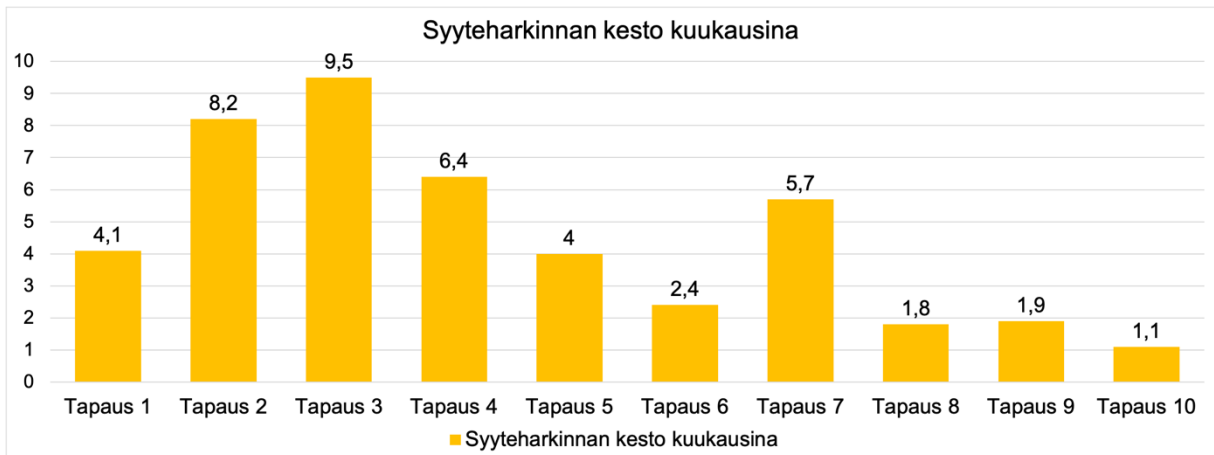
Myös esitutinnan kesto jakautuu epätasaisesti esimerkkitapausten välillä. Esitutinnan kesto on laskettu rikosilmoituksen kirjaamispäivästä esitutkintapöytäkirjan päiväämispäivään. Kuvion 4 mukaisesti esitutkinta on kestänyt kauimmillaan noin vuoden ja yhdeksän kuukautta (tapaus 2), kun nopeimmillaan se on valmistunut alle puolessa vuodessa (tapaus 3). Esitutinnan keston keskiarvo on 9,6 kuukautta. Kuviosta erottuvat pitkän keston osalta samat kolme tapausta (tapaus 2, 9 ja 10), joissa myös rikosprosessin kokonaiskesto oli muita esimerkkitapauksia pidempi. Muiden tapauksien kuin näiden kolmen edellä mainitun kohdalla esitutkinta kesti 5,1–7,2 kuukautta eli reilusti alle keskiarvon.

Kuvio 4. Esimerkkitapausten esitutkinnan kesto kuukausina

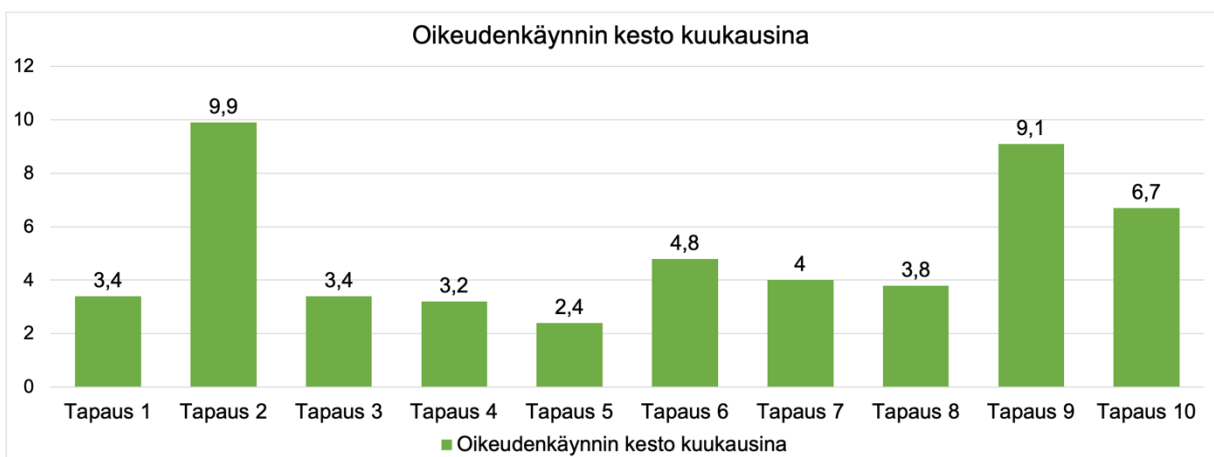
Kun esitutkinnan kesto esimerkkitapauksissa mukaili pitkälti tapausten kokonaiskestoa, syyteharkinnan osalta tilanne näyttäyty hyvin erilaisena. Syyteharkinnan kesto on laskettu esitutkintapöytäkirjan kirjaamis päivästä päättyen päivään, jolloin rikosasia on tullut vireille käräjäoikeudessa¹³⁴. Kuviosta 5 on huomattavissa, että syyteharkinnan kestossa on suurta vaihtelua tapausten välillä: pisimmillään syyteharkinta vei yhdeksän ja puoli kuukautta (tapaus 3), kun taas nopeimmillaan se oli valmiina noin kuukaudessa (tapaus 10). Keskimäärin syyteharkinta kesti esimerkkitapauksissa 4,5 kuukautta. Aineistosta erottuvat erityisesti tapaukset 8, 9 ja 10, joissa syyteharkinta on valmistunut alle kahdessa kuukaudessa.

¹³⁴ Tapausten haastehakemukset on päivätty samana päivänä, jolloin asia on tullut vireille Keski-Suomen käräjäoikeudessa.

Kuvio 5. Esimerkkitapausten syyteharkinnan kesto kuukausina

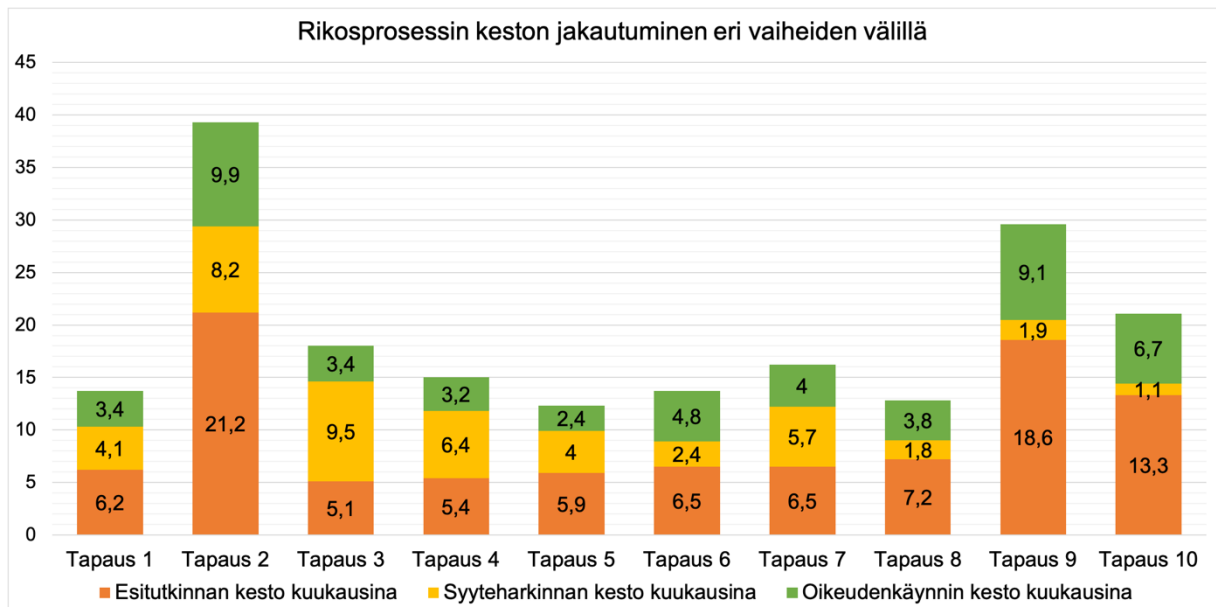
Oikeudenkäynnin kesto näyttää mukailevan jälleen kokonaiskestoä esitutkinnan ta-
voin. Oikeudenkäyntiin kulunut aika on laskettu rikosasian vireille tulosta käräjäoikeu-
dessa tuomion antopäivään. Kuvio 6 näyttää oikeudenkäynnin keston jakautuneen
epätasaisesti esimerkkitapausten välillä: pisimmillään oikeudenkäynti on kestänyt mel-
kein kymmenen kuukautta (tapaus 2), kun taas lyhyimmillään se on kestänyt kaksi ja
puoli kuukautta (tapaus 5). Aineistoon kuuluvien tapausten oikeudenkäynnin keston
keskiarvo on 5,0 kuukautta. Muihin esimerkkitapauksiin verrattuna aineistosta erottu-
vat jälleen tapaukset 2, 9 ja 10, joissa oikeudenkäynti on kestänyt reilusti muita tapauk-
sia kauemmin (2,4–4,8 kk).

Kuvio 6. Esimerkkitapausten oikeudenkäynnin kesto kuukausina

Edellä on käyty läpi rikosprosessin kokonaiskeston lisäksi rikosprosessin yksittäisiin
vaiheisiin kulunut aika esimerkkitapauksissa. Seuraavaksi käsitellään tarkemmin

prosessiin kuluneen ajan jakautumista eri vaiheiden välillä. Kuviosta 7 ilmenee, miten rikosasian kokonaiskesto kussakin esimerkkitapauksessa on jakautunut eri rikosprosessin vaiheiden kesken.

Kuvio 7. Esimerkkitapausten rikosprosessin kokonaiskeston jakautuminen eri vaiheiden välillä

Esitutinnan ja oikeudenkäynnin kestot mukailevat kokonaisprosessin kestoja eri esimerkkitapausten välillä. Tapauksia 3 ja 4 lukuun ottamatta esitutkinta on kestänyt esimerkkitapauksissa rikosprosessin eri vaiheista kaikkein kauimmin. Tapauksissa 9 ja 10 esitutkinta on vienyt muuhun aineistoon verrattuna kauan, mutta nopea syyteharkinta on estänyt kokonaiskeston venymisen entisestään.

Syyteharkinnassa ei näytä olleen vastaavaa yhdenmukaisuutta kokonaiskeston ja syyteharkinnan keston välillä toisin kuin esitutinnan kestossa. Pisimmillään syyteharkinta on ollut tapauksessa 3, jossa puolestaan esitutkinta on kestänyt kaikkein vähiten. Myös tapauksessa 4 syyteharkinta on vienyt rikosprosessin vaiheista eniten aikaa. Puolestaan nopein syyteharkinta on tehty tapauksessa 10, jossa esitutkinta on vienyt kolmanneksi eniten aikaa.

Oikeudenkäynti on kestänyt pisimpään tapauksissa 2, 9 ja 10. Nämä tapaukset ovat myös kokonaiskestoltaan kaikkein hitaimpia. Vastaavasti kokonaiskestoltaan nopeimmissa tapauksissa 5 on ollut nopein oikeudenkäynti kaikista esimerkkitapauksista.

5.2 Kestoa selittävät tekijät esimerkkitapauksissa

Seuraavaksi esitellään esimerkkitapausaineistosta analysoidut tulokset prosessin kestoa selittävistä tekijöistä. Tulokset on analysoitu teemoittelemalla (ks. luku 2.3). Tapauksista tunnistetut kestoa selittävät tekijät ryhmiteltiin yhteensä viiteen teemaan. Nämä viisi teemaa alateemoineen ovat:

1. Pahoinpitelystä epäillyn vanhemman suhtautuminen epäiltyyn tekoon
 - 1.1. Teon myöntäminen
 - 1.2. Teon kiistäminen
2. Lapsiasianomistajan kuuleminen esitutkinnassa
 - 2.1. Lapsiasianomistajan jättäminen kuulematta
 - 2.2. Kuulemisen litterointi
 - 2.3. Vastakuulustelu-oikeuden hyödyntäminen
3. Tulkkaus- ja kuulemis- ja -oikeudet kuulustelun toteutumisessa
4. Edunvalvojan sijaisen määrääminen lapsiasianomistajalle
5. Asian ratkaiseminen pääkäsitelyssä vastaajan poissaolosta huolimatta

Ensimmäinen esiin nouseva teema on *pahoinpitelystä epäillyn vanhemman suhtautuminen epäiltyyn tekoon*. Tämä teema sisältyy kaikkiin tapauksiin, sillä rikoksesta epäillyltä kysytään esitutkinnassa, myöntääkö hän syyllistyneensä tutkittavana olevaan tekoon. Teema voidaankin jakaa kahteen alateemaan sen perusteella, onko vanhempi myöntänyt vai kiistänyt syytteessä kuvatun teon.

Tapauksissa, joissa vanhempi esitutinnan alusta alkaen on myöntänyt kohdistaneensa lapseensa väkivaltaa¹³⁵, ei esimerkkitapausaineistossa ole tarvinnut suorittaa niin laajaa esitutkintaa kuin tapauksissa, joissa väkivalta on kiistetty¹³⁶. Esitutkintatoimia on tarvittu vähemmän vanhemman myöntäessä pahoinpitelyn, kun esimerkiksi todistajia on voitu jättää kuulematta.

Myöntämiseen verrattuna pahoinpitelyn kiistämisestä on seurannut laajempia tutkintatoimia. Esimerkiksi tapauksessa 1 syyttäjä teki esitutinnan valmistuttua

¹³⁵ Vanhempi on myöntänyt pahoinpitelyn tapauksissa 2–6.

¹³⁶ Vanhempi on kiistänyt pahoinpitelyn tapauksissa 1 ja 7–10.

lisätutkintapyynnön. Tämän lisätutkinnan aikana kuultiin uusia todistajia sekä vastajaa toisen kerran. Tapauksessa 10 kuultiin esitutkinnan lopussa vielä todistajaa, joka oli kuullut lapsen puhuneen aiemmin tapahtuneesta pahoinpitelystä.

Vaikka esimerkkitapauksissa teon myöntäminen tai kiistäminen vaikuttavat tarvittavien esitutkintatoimien laajuuteen, teon myöntäminen tai kiistäminen ei heijastu esitutkinnan kestoon (ks. kuvio 4). Esimerkiksi esitutkinta on kestänyt tarkasteltavista tapauksista kauimmin tapauksessa 2, jossa vanhempi on myöntänyt pahoinpitelyn heti esitutkinnan alussa.

Toinen teema on *lapsiasianomistajien kuuleminen esitutkinnassa*. Koska lasten kuuleminen on järjestettävä tarkoin, lapsen kuulematta jättäminen voi edesauttaa prosessin joutuisuutta. Se, miten lapsiasianomistajan kuuleminen oli tapauksissa järjestetty, vaihteli jonkun verran. Osassa tapauksissa kuulemisen suoritti lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen yksikön psykologi, kun taas osassa tapauksissa poliisi suoritti lapsen kuulemisen. Esimerkkitapauksissa lasten kuulemiset järjestettiin kahden kuukauden sisällä rikosilmoituksen kirjaamisesta. Nopeimmillaan lasta kuultiin kahdeksan päivää esitutkinnan alkamisesta¹³⁷. Tämän lapsiasianomistajien kuulemiseen liittyvän teeman sisältä voidaan erottaa kolme alateemaa.

Ensimmäinen alateemoista liittyy lapsen kuulematta jättämiseen. Lapsiasianomistajan kuulemista ei ole nähty tarpeelliseksi kaikissa aineiston tapauksissa¹³⁸. Tapauksessa 5 lapsiasianomistajaa kuultiin, mutta kuulemisen perusteella hänestä ei laadittu luotettavuusarviointia¹³⁹. Lapsen kuulematta jättäminen vähentää suoritettavia esitutkintatoimia. Esimerkkitapauksissa tämä ei kuitenkaan näyttäydy tapausten 2 ja 8 osalta muita tapauksia lyhyempinä esitutkinta-aikoina.

Toinen lapsiasianomistajien kuulemiseen liittyvä alateema koskee näiden kuulemisten litterointia. Tapauksessa 3 lapsiasianomistajan kuulustelun litteroinnin valmistumisen viivästyminen näyttäisi esitutkintapöytäkirjan merkintöjen perusteella hidastaneen

¹³⁷ Kyseessä on tapaus 1.

¹³⁸ Lapsiasianomistaja jätettiin kuulematta tapauksissa 2 ja 8.

¹³⁹ Kun lapsiasianomistajaa kuullaan virka-apuna lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä, lapsen kertomuksen luotettavuutta arvioidaan haastattelun ohessa. Luotettavuusarvioinnilla viitataan tähän havainnointiin. Ks. Ellonen – Rantaeskola 2016, s. 87.

tapauksen esitutkinnan etenemistä. Litteroinnin valmistuminen vei 2,7 kuukautta, joka on yli puolet tapauksen esitutkinnan kokonaiskestosta.

Kolmas lapsiasianomistajan kuulemiseen liittyvä alateema on rikoksesta epäillylle kuuluvan vastakuulusteluoikeuden¹⁴⁰ hyödyntäminen. Kaikille niille vanhemmille, joiden lasta kuultiin esitutkinnassa, tarjottiin lainmukaisesti esitutkinnan aikana mahdollisuutta esittää lapselle kysymyksiä sekä tutustua tämän kuulemisesta tehtyyn tallenteeseen. Kaikki vanhemmat¹⁴¹ ilmoittivat kuitenkin luopuvansa tästä oikeudestaan. Aineistoon ei siis sisälly yhtään tapausta, jossa lapsiasianomistajaa olisi tarvinnut kuulla uudestaan. Esitutkinta on mahdollista suorittaa nopeammin, kun lasta ei tarvitse kuulla useampaan kertaan eikä tarvitse huolehtia esimerkiksi uudesta litteroinnista.

Kolmas esiin noussut teema on *tulkkausaikatauluhaasteet kuulustelun toteutumisessa*. Kahdessa tapauksessa¹⁴² vastaajaa kuultiin tulkin avustuksella. Tapauksessa 10 vastaajan kuulustelu jouduttiin keskeyttämään tulkin ajan päättyessä. Kuulustelua jatkettiin uuden tulkin kanssa vasta yli 11 kuukauden kuluttua. Tänä aikana ei suoritettu muita tutkintatoimenpiteitä, eikä niitä tehty vastaajan toisen kuulustelun jälkeenkään. Esitutkinta vaikuttaa aineiston perusteella olleen pysähtyneenä kokonaan, kunnes vastaajan kuulustelua voitiin jatkaa tulkin avustuksella. Tulkattavaa kieltä ei voida pitää harvinaisena. Tapauksessa 4 tulkin käyttö ei johtanut esitutkinnan viivästymiseen.

Neljäs teema on *edunvalvojan sijaisen määrääminen lapsiasianomistajalle*. Kaikissa tapauksissa lapselle on ollut tarve hakea edunvalvojan sijaista, sillä rikoksesta epäiltynä on ollut tämän vanhempi. Yhdeksässä tapauksessa¹⁴³ edunvalvojan sijaista on haettu hyvin nopeasti rikosilmoituksen kirjaamisen jälkeen. Keski-Suomen käräjäoikeus antoi väliaikaisen määräyksen edunvalvojan sijaisen määräämisestä kahden päivän sisällä sen hakemisesta. Väliaikaisen määräyksen nopea antaminen mahdollistaa

¹⁴⁰ Vastakuulusteluoikeudella tarkoitetaan tässä yhteydessä rikoksesta epäillylle varattua mahdollisuutta esittää lapsiasianomistajalle kysymyksiä esitutkinnassa. Koska lasta ei yleensä kuulla oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti, vaan sen sijaan hyödynnetään videoitua kuulemistä, vastaajalle kuuluva vastakuulusteluoikeus tulee toteuttaa jo esitutkinnan aikana. Ks. HE 46/2014 vp, s. 85.

¹⁴¹ Vastakuulusteluoikeus syntyy vain, jos lasta on kuultu esitutkinnassa. Tapauksissa 2 ja 8 lasta ei kuultu, joten näissä tapauksissa myöskään vanhempi ei voinut luopua vastakuulusteluoikeudestaan.

¹⁴² Kyseessä tapaukset 4 ja 10.

¹⁴³ Tapauksissa 1–2, 5–10. Tapauksen 3 asiakirjoissa ei ollut merkintöjä edunvalvonnan sijaisen hakemisesta. Tuomion perusteella tapauksessa on kuitenkin ollut määrättyä edunvalvojan sijainen.

tutkintatoimien keskeytyksettömän toimittamisen ja näin ollen edesauttaa rikosprosessin joutuisaa etenemistä. Lopullinen päätös edunvalvojan sijaisen määräämisestä annettiin tapausta 10 lukuun ottamatta kolmen kuukauden sisällä sen hakemuksen vireille tulosta. Tapauksessa 10 päätös annettiin hieman yli vuosi hakemuksen vireille tulon jälkeen. Kaikissa esimerkkitapauksissa edunvalvojan sijaiseksi on määrätty asianajaja, vaikka edunvalvojan sijaiselta ei vaadita oikeustieteellistä koulutusta¹⁴⁴.

Viides aineistosta löydetty teema on *asian ratkaiseminen pääkäsittelyssä vastaajan poissaolosta huolimatta*. Esimerkkitapausaineiston tuomioista on pääteltävissä, että yhdessä tapauksessa¹⁴⁵ vastaaja ei saapunut paikalle käräjäoikeuden pääkäsittelyyn. Tapaus voitiin kuitenkin käsitellä vastaajan poissaolosta huolimatta, jolloin asian käsittely ei viivästynyt pääkäsittelyn siirtymisen seurauksena.

Edellä on esitelty ne kestoja selittävät tekijät, jotka esimerkkitapauksista on löydetty. Seuraavaksi yhdistetään kestoja ja niitä selittäviä tekijöistä tehdyt havainnot. Näin tapauksia ja rikosprosessin kestoja niissä on mahdollisuus ymmärtää paremmin.

Yhteenvedon voidaan todeta, että tapaukset 1 ja 3–7 vaikuttavat rikosprosessin keston osalta sujuneen kohtuullisesti: käytettävän aineiston perusteella näistä tapauksista ei ole ilmennyt käsittelyä kohtuuttomasti pidentäviä tekijöitä. Myöskin keston kvantifioitu tarkastelu luvussa 5.1 osoittaa, ettei rikosprosessi kokonaisuudessaan tai sen yksittäiset vaiheet ole kestäneet erityisen kauaa.

Tapauksissa 2 ja 8–10 rikosasian käsittelyn kestoja voidaan kritisoida. Tapaus 2 kesti esimerkkitapauksista kaikkein pisimpään, vaikka tapauksessa ei aineiston perusteella ole mitään keston pitkittymistä selittäviä tekijöitä. Epäillyn rikoksen laajuus tai muut siihen verrattavat seikat eivät myöskään selitä kestoja. Samanlainen johtopäätös voidaan tehdä tapauksesta 9. Tapauksen 8 osalta käytössä olleen aineiston pohjalta ei ole mahdollista eritellä syyteharkinnan kestoja selittäviä tekijöitä. Tässäkään tapauksessa rikoksen laajuus eivätkä muut siihen verrattavat seikat vaikuttaisi perustelevan syyteharkinnan viivästyminen näyttäisi

¹⁴⁴ Soveltuvuudesta edunvalvojaksi säädetään holhoustoimesta annetun lain (442/1999) 5 §:ssä. Soveltuvuutta arvioitaessa voidaan huomioida esimerkiksi aiempi kokemus ja tehtävän laatu.

¹⁴⁵ Kyseessä on tapaus 3.

johtuneen tulkin saamisen pitkittymisestä. Tätä ei kuitenkaan voida pitää hyväksyttävänä syynä sille, että esitutkinta oli pysähtyneenä lähes vuoden.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tämän tutkielman tarkoituksena oli tarkastella rikosprosessin keston liittyvää sääntelyä pahoinpitelyrikosten lapsiasianomistajien kannalta sekä ymmärtää rikosprosessin kestoja ja sitä selittäviä tekijöitä esimerkitapauksissa. Ensin esitellään päätulokset tutkimuskysymyksittäin. Sitten käydään läpi tutkimustuloksista tehdyt johtopäätökset. Tämän jälkeen arvioidaan tutkielman tulosten rajoitteita ja esitellään tutkielmaa tehdessä esiin nousseita jatkotutkimusaiheita. Viimeiseksi käydään läpi tutkielman aiheeseen laajemmin liittyvää pohdintaa.

6.1 Päätulokset tutkimuskysymyksittäin

Tutkielma rakentui neljän tutkimuskysymyksen ympärille. Ensimmäinen tutkimuskysymys oli, miten lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kestoja säännellään. Vaikka lapsen edun huomioiminen ja käsittelyn joutuisuudesta huolehtiminen sisältyvät kansainvälisten velvoitteiden lisäksi kansallisiin säädöksiin, laissa ei ole säädöksiä lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kestosta. Rikosasioihin, joissa lapsi on asianomistajana, sovelletaan siis vain yleisiä vaatimuksia käsittelyn joutuisuudesta. Tältä osin lapsiasianomistajat on tietoisella valinnalla asetettu heikompaan asemaan verrattuna niihin lapsiin, jotka ovat epäiltyinä rikoksista.

Toinen tutkimuskysymys oli, miksi lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyä ei ole säädetty kiireelliseksi. Kansainväliset velvoitteet, lapsen edun huomioiminen ja yhdenvertaisuus luovat perustan sille, miksi kiireellisyysperuste tulisi ulottaa myös lapsiasianomistajiin. Vaikka aiemmin esitetty muutosehdotus osoittautui ongelmalliseksi sen kirjoitustavan ja huonojen perusteluiden takia, aiheen tärkeys on tiedostettu. Aiheen ympärillä käyty keskustelu hiipui vuosiksi¹⁴⁶, kunnes eduskunnan oikeusasiamies otti

¹⁴⁶ Lainsäätäjä on arvioinut asiaa viimeksi vuonna 2010 esitutkintalakia säädettäessä. Valittua kielteistä kantaa kiireellisyysperusteen ulottamisesta alaikäisiin asianomistajiin perusteltiin tällöin nuorisorikostyöryhmän jo vuonna 2004 valmistuneella mietinnöllä. Näin ollen asiaa ei tosiasiallisesti ole arvioitu yli 15 vuoteen. Ks. EOAK 5625/2020 s. 9.

lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyn säätämisen kiireelliseksi uudelleen esiin loppuvuodesta 2020.

Kolmas tutkimuskysymys oli, kuinka kauan rikosprosessi kesti esimerkkitapauksissa. Keston keskiarvo oli 19,1 kuukautta. Kokonaiskestossa oli huomattavaa vaihtelua: kolmessa tapauksessa rikosasian käsittely kesti reilusti keskiarvoa kauemmin. Tämän lisäksi eri vaiheiden (esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti) kesto vaihteli tapausten välillä. Vaiheista esitutkinnan ja oikeudenkäynnin kestot mukailivat rikosprosessin kokonaiskestoja.

Lapsiin kohdistuneiden pahoinpitelyrikosten käsittelyajoista ei ole olemassa tilastotietoa, joten luvussa 5.1 esitetyt kestoja on verrattava yleisesti henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten keskimääräisiin käsittelyaikoihin¹⁴⁷. Verrattaessa näiden rikosten rikosprosessin keskimääräistä kokonaiskestoja vuonna 2018 ratkaistujen henkeen ja terveyteen kohdistuneiden rikosten käsittelyaikoihin¹⁴⁸ voidaan todeta esimerkkitapausten käsittelyn kestäneen keskiarvoa kauemmin¹⁴⁹. Prosessin eri vaiheiden kohdalla näin on myös esitutkinnan ja syyteharkinnan osalta¹⁵⁰. Oikeudenkäynti puolestaan oli keskimäärin esimerkkitapauksissa henkeen ja terveyteen kohdistuneiden rikosten käräjäoikeuden käsittelyaikoja lyhyempi¹⁵¹. Arvioitaessa käsittelyn joutuisuuden toteutumista merkitystä on nimenomaan kokonaiskäsittelyajalla. Näin ollen keskimääräistä nopeamman oikeudenkäyntivaiheen ei voida nähdä hyvittävän muun käsittelyn viipymistä.¹⁵²

¹⁴⁷ Henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten keskimääräisiin käsittelyaikoihin vaikuttaa henkirikosten selvästi nopeampi käsittely esimerkiksi pahoinpitelyihin käsittelyaikoihin verrattuna. Ks. Aaltonen – Pajuniemi 2019.

¹⁴⁸ Rikosilmoituksesta käräjäoikeuden tuomioon.

¹⁴⁹ Henkeen ja terveyteen kohdistuneiden rikosten keskimääräinen kokonaiskäsittelyaika oli vuonna 2018 15,3 kuukautta, kun esimerkkitapauksissa se oli 19,1 kuukautta (eroa 3,8 kuukautta). Ks. Aaltonen – Pajuniemi 2019.

¹⁵⁰ Henkeen ja terveyteen kohdistuneiden rikosten keskimääräinen esitutkinnan kesto oli 6,3 kuukautta ja syyteharkinnan kesto 3,5 kuukautta, kun esimerkkitapauksissa esitutkinta kesti keskimäärin 9,6 kuukautta (eroa 3,3 kuukautta) ja syyteharkinta 4,5 kuukautta (eroa 1 kuukausi). Ks. Aaltonen – Pajuniemi 2019.

¹⁵¹ Henkeen ja terveyteen kohdistuneiden rikosten keskimääräinen oikeudenkäynnin kesto oli vuonna 2018 5,5 kuukautta, kun esimerkkitapauksissa se oli 5 kuukautta (eroa 0,5 kuukautta). Ks. Aaltonen – Pajuniemi 2019.

¹⁵² Ervo 2004, s. 23.

Neljäs tutkimuskysymys oli, millaisia kestoja selittäviä tekijöitä esimerkkitapauksista esiintyy. Tapauksista tunnistettiin viiteen eri teemaan ryhmitellyt tekijät (ks. luku 5.2): pahoinpitelystä epäillyn vanhemman suhtautuminen epäiltyyn tekoon, lapsiasianomistajan kuuleminen esitutkinnessa, tulkkausaikatauluhaasteet kuulustelun toteutumisessa, edunvalvojan sijaisen määrääminen lapsiasianomistajalle ja asian ratkaisemisen pääkäsittelyssä vastaajan poissaolosta huolimatta. Tekijöistä osa edesauttoi prosessin joutuisuutta, kun taas osa hidasti sen etenemistä. Huomattavaa on, ettei teon myöntäminen näkynyt aineistossa lyhyempänä esitutkinta-aikana.

Suurin osa esimerkkitapauksista vaikutti edenneen aineiston perusteella kohtuullisesti. Erityisen pitkään kestäneistä tapauksista¹⁵³ ei kuitenkaan löydetty sellaisia tekijöitä, jotka olisivat selittäneet käsittelyn pitkittymistä. Aineiston perusteella vaikuttaakin siltä, että näiden tapausten käsittely on venynyt muista kuin tapausten luonteeseen tai laajuuteen liittyvistä syistä.

6.2 Johtopäätökset tutkimustuloksista

Tarve lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn säätämiseksi kiireelliseksi näyttäytyy erittäin tarpeellisena. Nykyistä sääntelyä voidaan perustellusti kritisoida siitä, ettei siinä huomioida riittävästi lapsen etua eikä kansainvälisten velvoitteiden vaatimuksia. Esimerkkitapausaineiston pohjalta näyttää lisäksi siltä, että osassa tapauksista rikosprosessi on pitkittynyt ilman perusteltua syytä. Näin ollen lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn säätämällä kiireelliseksi täytettäisiin aiempaa paremmin kansainvälisten sopimusten sisältämät vaatimukset, lapsen etu tulisi huomioiduksi paremmin läpi prosessin ja yhdenvertaisuus rikosprosessissa asianosaisena olevien lasten välillä parani.

Konkreettisia tapoja kiireellisyysperusteen säätämiseksi on monia. Tärkeää mahdollisessa sääntelyssä olisi, että se kattaisi koko rikosasian käsittelyn. Tarkkojen määräaikaisten kirjaamisessa lainsäädäntöön on omat haasteensa. Yksi mahdollinen tapa sääntelyn toteuttamiseen olisi ottaa mallia alaikäisiä rikoksesta epäiltyjä koskevista

¹⁵³ Tapaukset 2 ja 9–10.

säännöksistä. Säännöksiä voisi muokata siten, että lapsiasianomistajien asema tosiasiallisesti vastaisi alaikäisten epäiltyjen asemaa käsittelyn keston näkökulmasta.

Alla esitellään esimerkein, miltä muutos voisi konkreettisesti näyttää yksittäisissä säännöksissä (lisäykset merkitty kursivilla):

Esimerkki 1:

”Alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta tai alle 15-vuotiaana tekemästään rikollisesta teosta esitutkinta on toimitettava kiireellisesti. *Myös alle 18-vuotiaan ollessa epäilty rikoksen asianomistaja esitutkinta on toimitettava kiireellisesti.*” (ETL 3:11.2)

Esimerkki 2:

”Jos rikoksesta epäilty *tai rikoksen asianomistaja* on alle 18-vuotias, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytystä.” (ROL 1:8a.2)

Esimerkki 3:

”Jos alle 18-vuotias vastaaja on syytteessä rikoksesta *tai jos asianomistaja on alle 18-vuotias rikoksessa*, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty ankarampi rangaistus kuin kuusi kuukautta vankeutta, pääkäsittely on pidettävä viimeistään 30 päivän kuluessa rikosasian vireilletulosta. – – ” (ROL 5:13.2)

Seuraavaksi käydään läpi, miten esimerkit muutosehdotuksesta suhteutuvat aiemman lakiehdotuksen yhteydessä esitettyihin ongelmiin. Yksi esiin nostettu ongelma oli lakiehdotuksen epäjohtonmukaisuus, sillä siinä ehdotettiin muutettavaksi vain syyteharjintaan ja oikeudenkäyntiin liittyvää lainsäädäntöä. Edellä olevassa esimerkissä koko rikosprosessi tulisi sisällytettyä, sillä esimerkissä 1 myös esitutkinta tulisi säädettyä kiireelliseksi. Kiireellisyysperusteen ulottaminen esitutkintaan ennaltaehkäisisi tutkinnan venymistä, sillä esitutkinnassa joudutaan priorisoimaan työtehtäviä muun muassa niiden kiireellisyyden perusteella¹⁵⁴.

Toinen esiin nostettu ongelma oli muutosehdotuksen liian laaja muotoilu. Lapsiasianomistajien asema muutettaisiin vastaamaan alaikäisen epäillyn asemaa. Pääkäsittelyn järjestämisen määräajan osalta esimerkissä 3 myös lapsiin kohdistuneissa rikoksissa tulisi noudatettavaksi sama raja, joka jo koskee alaikäisiä vastaajia: rikoksesta tulee syytteessä kuvattujen seikkojen vallitessa tehtynä olla säädetty ankarampi rangaistus kuin kuusi kuukautta vankeutta. Tämä supistaa säännöksen soveltamisalaa rajaamalla esimerkiksi lievät pahoinpitelyt sen ulkopuolella. Jos lapsiin kohdistuneiden rikosten

¹⁵⁴ Rantaeskola – Halme – Korttesalmi – Lönnroth – Parviainen – Saukoniemi – Springare 2014, s. 111.

kiireellistä käsittelyä halutaan rajata tätä enemmän, voisi sääntelyn rakentaa vain tiettyjen rikostyyppien tai -nimikkeiden ympärille. Käsittely voisi olla kiireellistä vain henkeen, terveyteen ja seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuneissa rikoksissa.

Kolmas ongelma liittyy yksityisoikeudellisten vahingonkorvausvaatimusten käsittelyyn mahdollisesti rikosasiasta erillään. Tätä ei voida pitää painavana ongelmana¹⁵⁵. Lainsäätäjä on muissa yhteyksissä päättänyt säätämään määräaikoja ja kiireellisyysperusteita¹⁵⁶, vaikka myös niissä tapauksissa asian kiireellinen käsittely voi johtaa vahingonkorvausvaatimuksen käsittelyyn erillisessä siviilioikeudenkäynnissä.

Vaikka tässä tutkielmassa on käsitelty nimenomaan lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn säätämistä kiireelliseksi, on tärkeää huomioida, ettei pelkkä kiireellisyysperusteen säätäminen todennäköisesti riittäisi lyhentämään lapsiin kohdistuneiden (pahoinpitely)rikosten käsittelyaikoja: kyse on myös viranomaisten resursseista, sillä viranomaisten käytettävissä oleva resurssit vaikuttavat suoraan käsittelyaikoihin.

lhannetilanteessa olisi mahdollista lisätä kaikkien rikosprosessissa toimivien viranomaisten resursseja¹⁵⁷ ja siten mahdollistaa rikosasioiden joutuista käsittely. Lähiaikoina ei kuitenkaan vaikuta olevan odotettavissa merkittäviä lisäresursseja rikosprosessin parissa työskentelevien viranomaisten toimintaan¹⁵⁸. Näin ollen olemassa olevien resurssien tehokas käyttäminen korostuu. Jotta tapauksia olisi mahdollista tutkia ja käsitellä aiempaa nopeammin, olisi varmistuttava siitä, että toiminta on järjestetty tarkoituksenmukaisesti. Esimerkiksi esitutkinnan venyminen vaatii jo itsessään lisää resursseja, kun tapauksen yksityiskohtiin tarvitsee perehtyä yhä uudelleen.

Tässä tutkielmassa käsiteltyjä tapauksia ei voida pitää poikkeuksellisen laajoina tai vaikeina. Tästä huolimatta niiden käsittely on kestänyt keskiarvoa kauemmin¹⁵⁹. Koska aineisto ei tarjonnut selkeitä syitä tälle, yksi mahdollinen selitys voi liittyä viranomaisten

¹⁵⁵ EOAK 5625/2020 s. 10.

¹⁵⁶ Määräaikoja on säädetty esimerkiksi vangitun tai matkustuskiellossa olevan vastaajan pääkäsittelyn järjestämiselle. Ks. esim. ROL 5:13.1.

¹⁵⁷ Jos resursseja lisättäisiin vain yhteen rikosprosessin osaan, kuten esitutkintaan, voisi tämä aiheuttaa ongelman siirtymistä muihin prosessin vaiheisiin. Ks. esim. Oikeusministeriön julkaisuja 2020:6, s. 29.

¹⁵⁸ Oikeusministeriön julkaisuja 2020:6, s. 36.

¹⁵⁹ Ks. luku 6.1.

työn epätydyttävään johtamiseen¹⁶⁰. Yksinkertaisten asioiden reipas käsittely säästäisi resursseja vaikeampiin ja laajempiin tapauksiin, joihin resursseja on myös tarkoituksenmukaista keskittää.

Työnjohdolla tai työtapoja tehostamalla ei kuitenkaan välttämättä päästä kokonaan eroon pitkittyneistä käsittelyajoista. Prosessien kokonaiskestoa ei ole saatu lyheneeseen, vaikka työtapoja on jo tähänkin mennessä tehostettu¹⁶¹. On myös hyvä tiedostaa, miten uuden kiireellisyysperusteen säätäminen voisi vaikuttaa yleisesti rikosasioiden käsittelyaikoihin: jos lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittely säädettäisiin kiireelliseksi, mutta resurssit säilyisivät ennallaan, muiden rikostyyppien käsittely hidastuisi entisestään, kun käsiteltäviä tapauksia jouduttaisiin priorisoimaan uudella tavalla.

Aihepiiriin liittyvää lähdemateriaalia etsiessä kävi hyvin ilmi prosessioikeuden ja oikeudellisen kirjallisuuden painottuminen rikoksesta epäillyn asemaan ja hänen oikeuksiinsa. Vaikuttaisi siltä, että viimeisten vuosien aikana tämä on tiedostettu aiempaa paremmin ja rikosprosessia on alettu tarkastelemaan myös asianomistajan näkökulmasta. Tätä kehityssuuntaa voidaan pitää hyvänä.

Keskittyminen vastaajan asemaan näkyy myös EU:n tasoisissa säädöksissä. Direktiivi 2016/800/EU rikoksesta epäiltyjä tai syytettyjä lapsia koskevista menettelytakeista rikosoikeudellisissa menettelyissä takaa rikoksesta epäillyille tai syytetyille lapsille tietyt vähimmäisoikeudet. Lapsiasianomistajia varten ei ole omaa direktiiviä. Uhridirektiivissä käsitellään kyllä lyhyesti lapsia rikoksen uhreina, mutta käsittely on huomattavasti suppeampaa. Jos lapsiasianomistajien asemaa halutaan parantaa, aiheen tarkastelua voisi harkita jopa EU:n tasolla.

6.3 Tutkielman rajoitteet ja tarve jatkotutkimukselle

Rikosprosessin keston laadullinen tarkastelu tässä tutkielmassa asettaa rajoituksia tutkielman tuloksille. Esimerkkitapauksista tehtyjä havaintoja esimerkiksi rikosprosessin kesto selittävistä tekijöistä ei voida yleistää tämän aineiston ulkopuolelle aineiston

¹⁶⁰ Johtamiseen liittyvät puutteet poliisitoiminnassa nousivat esille rikosketjun LEAN-hankkeen yhteydessä. Ks. Oikeusministeriön julkaisu 2020:6, s. 28.

¹⁶¹ Oikeusministeriön julkaisu 2020:6, s. 24.

pienen koon vuoksi¹⁶². Lisäksi aineisto on kerätty ainoastaan yhden poliisilaitoksen ja käräjäoikeuden alueelta. Näin ollen tuloksissa ei ole voitu huomioida esimerkiksi alueellista vaihtelua rikosasioiden käsittelyajoissa. Tutkielma tarjoaakin siis oivan lähtökohdan jatkotutkimukselle esimerkiksi alueellisten erojen kartoittamiseksi. Aiheen tarkastelu laajemman aineiston avulla voisi myös auttaa tunnistamaan muita kestoja selittäviä tekijöitä tässä tutkielmassa tunnistettujen tekijöiden lisäksi. Kaikkien rikosasian käsittelyn keston liittyvien syiden tunnistaminen jälkikäteen osoittautui haasteelliseksi, koska asiakirjojen julkisiin osiin ei kirjata kaikkia käsittelyn vaiheita tai tehtyjä tutkintatoimia. Tältä osin viranomaisilla itsellään on paras tieto mahdollisten viivästysten syistä.

Esimerkkitapauksista kerätty aineisto asettaa myös omat rajoituksensa tehdyille havainnoille. Kuten luvussa 5.2 esitellyistä teemoista (rikosprosessin kestoja selittävät tekijät) on havaittavissa, ne liittyvät hyvin pitkälti esitutkintaan. Tämä on seurausta siitä, että teemoittelu on tehty esitutkintapöytäkirjojen ja tuomioiden pohjalta. Aineisto ei siis mahdollista täysimääräisesti esimerkiksi syyteharkinnan kulun ja sen kestoja selittävien tekijöiden analysointia. Aineistoa voidaan kuitenkin pitää riittävänä tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi, sillä myös eduskunnan oikeusasiamies vastaa rikosprosessin keston liittyviin kanteluihin esitutkintapöytäkirjojen ja tuomioiden perusteella¹⁶³.

Kiinnostavia jatkotutkimuskohteita tämän tutkielman tulosten perusteella on useita. Ne liittyvät aiheen määrälliseen tarkasteluun ja lapsiasianomistajan kokemusten kartoittamiseen.

Ensinnäkin olisi tarpeellista toteuttaa määrällinen tutkimus lapsiin kohdistuneiden pahoinpitelyrikosten käsittelyaikojen selvittämiseksi. Lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten osalta vastaava tutkimus on jo toteutettu¹⁶⁴. Pahoinpitelyrikokset eroavat luonteeltaan ja tutkinnaltaan seksuaalirikoksista, joten myös pahoinpitelyrikoksista on tarve

¹⁶² Laine – Bamberg – Jokinen 2007, s. 48.

¹⁶³ Ks. EOAK 1411/4/15, s. 2. Kantelussa oli kyse lapseen kohdistuvan perheväkivaltatapauksen esitutkinnan viivästymisestä.

¹⁶⁴ Ks. Fagerlund – Toivonen 2021.

saada yleistettävissä olevaa tietoa prosessin kestosta. Myös yleisesti rikosprosessin kestoon liittyvälle määrälliselle tutkimukselle olisi kysyntää¹⁶⁵.

Toiseksi olisi tarpeellista kerätä tarkemmin tutkimustietoa siitä, miten rikosprosessin pitkittyminen vaikuttaa eri ikäiseen lapseen. Tältä osin tutkimus voitaisiin hyvin toteuttaa monitieteellisenä yhteistyönä. Jos oikeus- ja sisäministeriöissä nähdään kiireellisyysperusteen ulottamisen lapsiasianomistajiin vaativan uutta tarkastelua, tutkimukselle rikosprosessin keston vaikutuksista lapsiin olisi todellinen tarve. Yksi perusteista, joilla kiireellisyysperusteen säätäminen aiemmin hylättiin, oli se, ettei rikosprosessin keston vaikutuksista alaikäisiin rikoksen uhreihin ole tutkimustietoa¹⁶⁶. Tutkimustiedon perusteella lapsen etu voitaisiin huomioida nykyistä paremmin lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyssä.

Kolmanneksi oikeustieteellisessä tutkimuksessa olisi hyvä vahvistaa lasten näkökulman esille tuomista. Yksi mahdollinen tapa tämän edesauttamiseksi olisi kartoittaa rikosprosessissa mukana olleiden lasten kokemuksia haastattelututkimuksen avulla hyödyntämällä lapsuudentutkimuksessa hyväksi havaittuja menetelmiä. Sen lisäksi monitieteellinen lähestymistapa sopisi aiheen tarkasteluun.

6.4 Lopuksi

Tätä tutkielmaa laatiessa ja aihepiiriin tutustuessa nousi esiin teemoja, joita ei ollut mahdollista syvemmin tarkastella tämän tutkielman puitteissa. Pitkittyneeseen rikosprosessiin liittyy läheisesti myös oikeudenkäynnin viivästymisen hyvityskeinot, vaikka niitä ei tässä tutkielmassa käsiteltykään. Hyvityskeinot näyttävät niiden sisällön perusteella kuitenkin olevan ensisijaisesti rikoksesta epäillyn oikeudenloukkauksen hyvittämiseksi luotuja. Pitkä prosessi vaikuttaa myös asianomistajaan ja hänen toipumiseensa rikoksesta. Olisi siis suotavaa harkita sellaisten oikeudenkäynnin viivästymisen hyvityskeinojen luomista, joita kaikki prosessin asianosaiset voisivat tarvittaessa hyödyntää.

¹⁶⁵ Aaltonen – Pajuniemi 2019.

¹⁶⁶ Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12, s. 61.

Tutkielman aineistona olleista esitutkintapöytäkirjoista kävi ilmi, että useassa tapauksessa kuritusväkivalta nähtiin vanhemman mielestä ainoana tapana puuttua lapsen vilkkaaseen käytökseen. Lapselle diagnosoitu ADHD tuli esille parissa esimerkkitapauksessa. Lapsella diagnosoitu neuropsykiatrinen häiriö ei oikeuta vanhempaa käyttämään väkivaltaa kasvatukseen. Rikosprosessi ei yksinään palvele tällaisten perheiden tilannetta, vaan esimerkiksi vanhemmat tarvitsisivat enemmän tukea lapsen tarpeiden huomioimiseen. Olisi myös kiinnostavaa tietää, kohdistuuko neurologisen kehityshäiriön omaaviin lapsiin enemmän perheen sisäistä väkivaltaa kuin neurologisesti tyypillisiin lapsiin.

Esimerkkitapausta-aineistosta kävi myös ilmi, että osassa tapauksista vanhempi piti käytettyä väkivaltaa omaan kulttuuriinsa kuuluvana tapana. He olivat tietoisia toimintansa lainvastaisuudesta, mutta jatkoivat siitä huolimatta toimintaansa. Saatua pahoinpitelytuomio ei tällaisessa tilanteessa välttämättä siis riitä muuttamaan vanhoja asenteita. Jotta kaikkien lasten oikeus turvalliseen lapsuuteen on mahdollista turvata, pitäisi yhteiskunnan eri toimijoilla olla keinoja kulttuurilla perusteltuun väkivaltaan puuttumiseksi.

Tutkielman kirjoittaminen sai miettimään ylipäätään lapsiin kohdistuneen väkivallan ja rikosprosessin suhdetta. Esimerkkitapausten osalta enemmistössä väkivalta oli kuritusväkivaltaa. Vaikka lapsen fyysiseen koskemattomuuteen puuttuminen on Suomessa rangaistavaa, voidaanko rikosprosessia pitää parhaana keinona kuritusväkivallan puuttumisessa? Tekojen jättäminen tutkimatta antaisi väärän kuvan siitä, miten lapsia halutaan Suomessa suojella. Jos perheiden tilanteeseen pystyttäisiin puuttumaan riittävän ajoissa tukemalla vanhempia kasvatustehtävässä, ei lapsi päätyisi välttämättä asianomistajaksi rikosprosessiin. Tätä jos mitä voidaan pitää lapsen edun mukaisena toimintana.